

**Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická**

Diskriminace v multikulturní společnosti

Lukáš Strnad

**Bakalářská práce
2011**

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Lukáš STRNAD
Osobní číslo: H08600
Studijní program: B6107 Humanitní studia
Studijní obor: Humanitní studia
Název tématu: Diskriminace v multikulturní společnosti
Zadávací katedra: Katedra věd o výchově

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem bakalářské práce je seznámit čtenáře s diskriminací v multikulturní společnosti. Student zpracuje tema dle následující osnovy: 1. Úvod 2. Hranice diskriminace a legitimního rozlišování rozdílů 3. Způsoby obrany jedince proti diskriminaci 4. Srovnání přístupů k diskriminaci v České republice a vybraných zemích světa 5. Multikulturalismus, multikulturní společnost a výchova 6. Závěr

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce:

Seznam odborné literatury:

tištěná/elektronická

viz příloha

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Mgr. Ilona Moravcová, Ph.D.
Katedra věd o výchově

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2010

Termín odevzdání bakalářské práce:

31. března 2011

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

PhDr. Mgr. Ilona Moravcová, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2010

Příloha zadání bakalářské práce

Seznam odborné literatury:

- Bobek, Michal; Boučková, Pavla; Kühn, Zdeněk. Rovnost a diskriminace. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007. 471 s. ISBN 978-80-7179-584-1
- Průcha, Jan. Interkulturní psychologie: [sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů]. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 199 s. ISBN 80-7178-885-6
- Pelcová, Naděžda; Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta. Multikulturalismus a multikulturní výchova. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2009. 226 s. ISBN 978-80-7290-392-4
- Hladík, Jakub; Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Univerzitní institut. Multikulturní výchova: (socializace a integrace menšin). 1. vyd. Zlín: Univerzita Tomáše Bati, 2006. 73 s. ISBN 80-7318-424-9
- Petrucijová, Jelena; Feber, Jaromír; Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta. Multikulturalismus jako komunikační problém: (kulturně antropologický aspekt). 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, 2005. 50 s. ISBN 80-7368-082-3
- Eriksen, Thomas Hylland; Kuldová, Tereza; Jakoubek, Marek. Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě. 1. vyd. Praha: Triton, 2007. 268 s. ISBN 978-80-7254-925-2
- Barša, Pavel. Politická teorie multikulturalismu. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 347 s. ISBN 80-85959-47-X
- Cílková, Eva; Šönerová, Petra. Náměty pro multikulturní výchovu: poznáváme jiné národy. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. 167 s. ISBN 978-80-7367-238-6
- Taylor, Charles; Gutmann, Amy. Multikulturalismus: zkoumání politiky uznání. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2001. 183 s. ISBN 80-7007-161-3
- Morgensternová, Monika; Šulová, Lenka; Univerzita Karlova. Interkulturní psychologie: rozvoj interkulturní senzitivity. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2007. 218 s. ISBN 978-80-246-1361-1
- Průcha, Jan. Multikulturní výchova: teorie - praxe - výzkum. 1. vyd. Praha: ISV, 2001. 211 s. ISBN 80-85866-72-2
- Ataöv, Türkkaya. Discrimination & conflict. Geneva Haarlem: EAFORD: SOTA, 2000. 161 p. ISBN 90-804409-3-0
- Chin, Jean Lau. The Psychology of prejudice and discrimination. Volume 1, Racism in America. 1. ed. Westport, Connecticut; London: Praeger Publishers, 2004. 257 p. ISBN 0-275-98235-1

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 17. 2. 2011

Lukáš Strnad

Poděkování:

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucí mé bakalářské práce PhDr. Iloně Moravcové za její trpělivost, věcné rady, připomínky a odborné vedení této práce.

ANOTACE

Práce pojednává o diskriminaci v multikulturní společnosti. Shrnuje základní poznatky o rovnosti, diskriminaci a stanovuje hranici mezi diskriminací a legitimním rozlišováním rozdílů. Uvádí různé druhy diskriminace, konkrétní případy popírání lidských práv v ČR a vybraných zemích světa a možné způsoby obrany proti takovému jednání. Objasňuje principy multikulturalismu, multikulturní společnosti, multikulturní výchovy a interkulturní psychologie. Tyto myšlenkové směry a vědecké disciplíny považuje za ideální směr k překonání diskriminačních tendencí v multikulturní společnosti.

KLÍČOVÁ SLOVA

Diskriminace; rovnost; multikulturalismus; multikulturní společnost; multikulturní výchova; interkulturní psychologie

TITLE

Discrimination in multicultural society.

ANNOTATION

The thesis disserts upon discrimination in multicultural society. It summarizes basic knowledge about equality, discrimination and determinates boundaries between discrimination and legitimate distinguishing of differences. It features different kinds of discrimination, particular cases of human rights negations in Czech republic and the chosen countries of the world and possible defensive means against such behaviour. It explains principals of multiculturalism, multicultural society, multicultural education and intercultural psychology. These schools of thoughts and sciences are considered an ideal way to overcome the discriminational tendencies in multicultural society.

KEYWORDS

Discrimination; equality; multiculturalism; multicultural society; multicultural education; intercultural psychology

Obsah

1. ÚVOD	10
2. HRANICE DISKRIMINACE A LEGITIMNÍHO ROZLIŠOVÁNÍ ROZDÍLŮ.....	12
2.1. Rovnost	12
2.2. Diskriminace	14
2.3. Legitimní rozlišování a diskriminace	18
3. ZPŮSOBY OBRANY JEDINCE PROTI DISKRIMINACI	20
4. KONKRÉTNÍ PŘÍPADY DISKRIMINACE V ČR A VYBRANÝCH ZEMÍCH SVĚTA	23
5. MULTIKULTURALISMUS	30
5.1. Multikulturalismus	30
5.2. Multikulturní společnost	38
5.3. Multikulturní výchova	41
5.4. Interkulturní psychologie	46
6. ZÁVĚR	51
7. SEZNAM UŽITÉ LITERATURY	52

1. ÚVOD

Téma diskriminace v multikulturní společnosti jsem si vybral, protože to je látka závažná, nevěnujeme se jí tak, jak bychom měli, a je třeba ji řešit.

K diskriminaci dochází na celém světě. Z médií a odborných publikací je patrné, že diskriminace negativně ovlivňuje sebepojetí utlačovaných jedinců, což může způsobovat problémy v psychice lidí, které mohou vyústit až v závažné společenské problémy a konflikty.

O diskriminaci i multikulturalismu je k dispozici mnoho informací. Přesto média stále upozorňují na diskriminaci nejen v České republice, ale i ve světě. Nejedná se pouze o diskriminaci etnických skupin, ale i další druhy diskriminace (na základě pohlaví, sexuální orientace, rasy a náboženství). Negativním jevem v této problematice je i nízký počet publikací, zabývajících se multikulturalismem a diskriminací zároveň.

Tuto situaci je nutné řešit, protože v poslední době v Evropě přibývá opravdu vysokým tempem neuvěřitelné množství menšin, se kterými dochází ke konfliktům. Je třeba se s nimi naučit vycházet stejně tak, jako se oni musí naučit vycházet s námi.

Tato bakalářská práce si klade za cíl seznámit odbornou veřejnost se základními pojmy, které se daného tématu týkají. Rozebírá a definuje rovnost, diskriminaci, rozlišování, kulturu, etnicitu, sociální role, způsoby interpersonální komunikace ať už verbální či neverbální, multikulturalismus a multikulturní výchovu. Věnuje pozornost i mnohdy kontroverzní pozitivní diskriminaci. Uvádí konkrétní příklady toho, jak se diskriminace projevuje a nabízí možná řešení konfliktů a neshod mezi lidmi různých ras, náboženství a etnik. Vysvětluje rozdíly mezi gendrem a pohlavím, přímou a nepřímou diskriminací. Seznamuje s nejrůznějšími předsudky a stereotypy, které v naší společnosti stále přetrvávají. Cílem je seznámit širší veřejnost s tematikou diskriminace v multikulturní společnosti a seznámit ji s co nejširším okruhem možných problémů souvisejících s tématem.

Práce sleduje různé projevy diskriminace ve vybraných zemích světa. Zaměřuje se na rozdíly v diskriminačních projevech v České republice, evropských státech, Spojených státech amerických a Kanadě. Tyto kultury jsou si podobné, ale je možné zde nalézt určité odlišnosti (viz níže). Jako jedno z možných řešení konfliktů se uvádí multikulturní výchova. Tato bakalářská práce definuje multikulturní výchovu, její

znaky, cíle, obsah, etapy a různé modely multikulturní výchovy. Popisuje různé druhy soužití více kultur na jednom místě. Základní metodou práce je analýza aktuální situace na základě textů odborných publikací, akademických prací a internetových článků. Bylo využito české literatury, ale také překladů cizích autorů a cizojazyčné literatury. Čeští autoři popisují situaci v České republice. Překlady cizích autorů popisují situaci v konkrétních zemích, ale překladatelé se pokoušejí jejich specifickou zkušenost zasadit do českého kulturního rámce (viz seznam literatury). Cizojazyčná literatura umožňuje nahlédnout do jiné kultury a srovnávat tak již zmiňované projevy diskriminačního jednání a způsoby odstranění těchto nežádoucích jevů.

Výsledek uceleně a přehledně shrnuje danou tematiku a poskytuje podněty k dalšímu zkoumání a k zamyšlení nad společností a situací, ve které se z hlediska lidských práv a lidské důstojnosti nachází.

2. HRANICE DISKRIMINACE A LEGITIMNÍHO ROZLIŠOVÁNÍ ROZDÍLŮ

Aby bylo možné pochopit, kde leží hranice, mezi legitimním rozlišováním rozdílů a diskriminací, je třeba v úvodu kapitoly vysvětlit, co to je rovnost, jaké její druhy rozlišujeme, co to je diskriminace a jak se může projevovat. Na konci kapitoly bude stanoveno, co je možné pokládat za legitimní rozlišování rozdílů a co nikoli. Mohou nastat situace, ve kterých je zapotřebí s různými lidmi jednat různě a respektovat jejich individualitu. Naopak ale mohou nastat situace, ve kterých je třeba se všemi lidmi jednat stejně, aby někdo nebyl poškozen. V této kapitole se tedy pokusíme odpovědět na otázku: „Kdy a za jakých okolností rozlišovat a kdy zacházet se všemi lidmi stejně?“

2.1 Rovnost

Rovnost jako pojem je téměř nemožné definovat. Pro každého člověka znamená rovnost něco jiného. Může se vztahovat k různým oblastem lidského života. Někdo si může myslet, že rovnost znamená stejná práva pro všechny. Jiný si zase může myslet, že rovnost znamená stejné povinnosti a závazky pro všechny. Další člověk může považovat rovnost za princip, který zaručí stejné příjmy všem lidem. Je to tedy velice subjektivní termín, který nelze přesně definovat. Není ani možné říci, který způsob vnímání rovnosti je nejlepší jak pro jedince, tak i pro celou společnost.

Rovnost lze rozdělit do čtyř skupin na rovnost formální, materiální, příležitostí a výsledků.¹ **Rovnost formální** je v lidských dějinách zakořeněna již velmi dlouho. Stejně a rovné zacházení se ale vztahuje v tomto druhu rovnosti jen na stejné nebo srovnatelné lidi. V rovnosti před zákonem může kdokoliv dostat obsílku k dostavení se k soudu. Soud tyto obsílky rozešle všem příslušným občanům v jeden den. Považuje je za stejné, a proto s nimi na základě formální rovnosti jedná stejně. Někdo z nich ale může být na dovolené a poštu si vyzvedne až po termínu, kdy se měl k soudu dostavit. Soud proběhl bez něho a on, aniž by se mohl obhajovat, byl odsouzen. **Materiální**

¹ BOBEK, Michal, et al. *Rovnost a diskriminace*. Vyd. 1. Praha : C.H. Beck, 2007. s. 10. ISBN 978-80-7179-584-1.

rovnost už není pouze teoretický konstrukt. Bere při řešení problémů v potaz i konkrétní situaci zasazenou do konkrétního kontextu. Jak uvádí český právník Michal Bobek, může dojít k tomu, že multietnická škola zavede povinné nošení školních uniforem.² Uniformu musí nosit každý žák. Podle formální rovnosti jsou všichni žáci, všichni si jsou rovni a budou nosit naprosto stejné uniformy. Podle materiální rovnosti do školy chodí žáci různých náboženství a kultur, které se projevují i stylem oblékání. Pokud někdo chce ctít svou kulturu, musí dodržovat i určitý způsob ošacení. Kdyby se vedení takové školy řídilo materiální rovností, dovolilo by modifikovat uniformy tak, aby je mohli s úpravami nosit všichni. Tím je samozřejmě myšleno k této uniformě nosit přívěšek ve tvaru kříže u křesťanů, nebo si zahalit obličej závojem u muslimských dívek, nebo nosit turban u sikhů. Primárním cílem školních uniforem je stírat sociální a jakékoliv jiné rozdíly mezi žáky tak, aby se všichni cítili sobě rovni a možnost modifikace uniforem by tento cíl narušila. Každý člověk nemá na začátku života stejné možnosti. Proto nastupuje **rovnost příležitostí**, která by každému měla zajistit rovnost příležitostí k tomu, aby člověk uspěl. Jak tuto možnost využije je na něm. Realizování rovnosti příležitostí je velice ekonomicky náročné. Tato rovnost je totiž reálně nedosažitelná právě z ekonomických důvodů. Člověk z chudé rodiny etnické minority žijící na venkově a ne moc dobře ovládající jazyk majoritní společnosti má menší možnost uspět než člověk z hlavního města, který má zámožné rodiče. Stejně příležitosti není možné zaručit ani z toho důvodu, že vývoj člověka je ovlivňován různými faktory od jeho narození a pokud tyto faktory nejsou stejné, nemohou být dva lidé v jeden okamžik na stejné startovací čáře. Jeden z nich bude vždy o kus vepředu a druhý zase pozadu. Z ekonomického hlediska není možné plně realizovat ani další druh rovnosti a to **rovnost výsledků**. Není možné všem lidem zaručit, že budou pobírat stejně vysoké dávky, není možné jim zaručit, že budou ve škole prospívat stejně. Tento příslib by byl sice noblesní a pro mnohé přijatelný, ale pro jiné lidi naopak naprosto nepřijatelný. Docházelo by totiž k tomu, že někteří lidé by se snažili a v zaměstnání odváděli nadstandardní výkony a jiní by nedělali téměř nic a dostávali stejný plat.

Tímto bylo vysvětleno, jaké druhy rovností existují a co znamenají. Nelze určit, který druh je ideální. Rovnost by měla nastupovat tam, kde by bylo znevýhodnění nezávislé na naší vůli. Pokud je někdo znevýhodňován pouze na základě pohlaví, sexuální orientace, či etnické příslušnosti, jeho znevýhodnění by mělo být odstraněno.

² Bobek c. d. s. 17 - 18

2. 2 Diskriminace

Slovo diskriminace pochází z latinského *discriminare*, což znamená rozlišovat, hledat rozdíly. V každé společnosti rozdíly existují a ne vždy je jejich rozlišování chápáno jako negativní jev. Například ve škole se stále více využívá princip individualismu, kdy je každé dítě chápáno jako individualita, která má své specifické vlastnosti, schopnosti a potřeby. S každým dítětem by se mělo zacházet jinak. Toto jednání by mohlo být považováno za diskriminační. Důvody, které se užívají pro odlišné zacházení s dětmi ve škole, jsou ale ospravedlnitelné. Každé dítě je specifické, a aby dosahovalo co nejlepších studijních výkonů, musí se s ním zacházet jinak než s ostatními. Děti, které špatně čtou, by se doma měly více věnovat čtení nahlas. Děti, kterým nejde matematika, by si doma měly počítat více než jejich spolužáci.

Existují různé druhy diskriminace. Jsou jimi diskriminace přímá, nepřímá, na základě pohlaví, sexuální orientace a tělesného postižení.³ **Přímou diskriminací** se rozumí stav společnosti, ve kterém je s jednotlivcem nebo celou skupinou zacházeno hůře než s ostatními z neospravedlnitelných důvodů. Těmito důvody může být rozlišování na základě pohlaví, rasy, či sexuální orientace. Takovýto druh diskriminace je zakotven v legislativě státu a majoritní společnost nemůže být za diskriminaci minorit nijak trestána. **Nepřímá diskriminace** je mnohem složitější. Rozumí se jí diskriminace vycházející z právní normy, která by měla ne všechny působit stejně, ale při její aplikaci je určitá skupina znevýhodňována.⁴ Klasickým případem takové diskriminace je již výše zmiňované zavedení školních uniforem. Všichni žáci musí nosit stejné oblečení do školy. Někoho toto nařízení nediskriminuje vůbec. Existují ale náboženské skupiny, kterým víra předepisuje styl oblékání. Nošením školní uniformy by se tak své víře zpronevěřili, což není možné.

V souvislosti s **diskriminací na základě pohlaví** je třeba zmínit pojem gender, který s touto problematikou úzce souvisí. Gender je sociální konstrukt, který chápeme jako společenské rozdíly mezi mužem a ženou. Termínem pohlaví pak rozumíme biologické rozdíly. Žena je tradičně spojována s mateřstvím a péčí o dítě. Obecně lze říci, že většinou odcházejí na rodičovskou dovolenou ženy. V současné době je rozlišována mateřská a rodičovská dovolená. Mateřskou dovolenou platí zaměstnavatel.

³ Formami diskriminace se v ČR zabývá Michal Bobek a v USA Jean Lau Chin.

⁴ *Ochrance.cz : Co je - co není diskriminace* [online]. 2010 [cit. 2010-11-21]. Veřejný ochránce práv. Dostupné z WWW: <<http://www.ochrance.cz/diskriminace/co-je-co-neni-diskriminace/>>.

Tento příspěvek je určen matce v souvislosti s porodem a péčí o narozené dítě. Na rodičovskou dovolenou může nastoupit i muž. Tento příspěvek pobírá od státu rodič starající se o dítě nejdéle do čtyř let věku dítěte. Obecně můžeme tvrdit, že stereotypům podléhají jak muži, tak ženy. Muži jsou od malička vedeni k tomu, aby byli silní a své problémy řešili sami. Jejich hračky jsou koncipovány tak, aby podporovali myšlení. Naopak dívky jsou už od malička vedeny k přípravě na mateřství. Dokonce existují názory, že ženy jsou jen polovičními lidmi, které mohou sami sebe definovat jen prostřednictvím muže. Ať už to je manžel, otec, nebo syn. Ženy často čekají na svého prince z pohádky a kvůli tomu nežijí plnohodnotný život. Čekají na manžela, děti a sebe staví až na druhé místo. A i když si dokážou uspořádat rodinný život tak, aby mohli mít i svou vlastní kariéru, doma jsou brány jako hospodyně, které se mají starat o domov, děti i manžela.⁵

Dalším případem diskriminace je **diskriminace na základě sexuální orientace**. V současné době ve společnosti převládá názor, že homosexualita je vrozenou složkou lidské osobnosti. Dříve byla homosexualita považována za nemoc a ze seznamu nemocí byla Světovou zdravotnickou organizací vyškrtuta až v roce 1992. V některých zemích světa, jejichž politika je úzce spjata s různými druhy náboženství, je homosexualita dokonce trestná. Československo přestalo uznávat homosexualitu jako trestnou aktivitu už v roce 1961. V Německu a Velké Británii dekriminlizovali homosexualitu až mnohem déle. I přesto na našem území přetrvával negativní postoj k homosexuálně orientovaným jedincům. Stát omezil jakoukoliv informovanost na toto téma a ani média se k této problematice nesměla vyjadřovat.⁶ Po roce 1989 dochází k postupnému zlepšování situace a k větší míře tolerance majoritní společnosti vůči homosexuálním jedincům. K diskriminaci však dochází a to především na poli rodinného soužití. Ve společnosti panuje představa, že sexuální styky mezi homosexuály jsou jednorázového charakteru, dochází k promiskuitě a šíření pohlavních nemocí. Státy mají zájem na podpoře rodin. Tím je ale myšleno pouze soužití muže a ženy s dětmi bez ohledu na to, jestli jsou sezdání, nebo ne. Trvalé soužití homosexuálního páru nikdo nepodporuje a donedávna takovéto soužití nebylo nikým ani registrováno. Dnes existuje registrované partnerství, které vyvolává rozepře. Nejedná se o klasické manželství a registrovaným

⁵ NUT, Roberta. *The psychology of prejudice and discrimination : Volume 3 Bias based on gender and sexual orientation*. 1. ed. Westport : Praeger publishers, 2004. Prejudice and discrimination against women based on gender bias. p. 6 – 12. ISBN 0-275-98237-8.

⁶ KNOL, Jan. *Homosexuálně orientovaní lidé a jejich současné postavení v ČR : nerovnosti a změny v postavení*. Pardubice, 2010. s. 20. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice.

partnerům nejsou uznána stejná práva jako manželům. Jedná se především o možnost adoptovat dítě. Jsou státy, jako například Švédsko, které povolují homosexuálním párům a adopci. Homosexuální muži nemohou dítě adoptovat, ale mohou spolu dítě vychovávat, pokud jeden z partnerů žil dříve heterosexuálně a se svou partnerkou měl vlastní dítě. Lesbickým párům je navíc zakázáno umělé oplodnění.⁷ To jen dokazuje, že v naší společnosti stále přetrvává negativní postoj k homosexuálním jedincům, kteří svou orientaci přiznají. Zde nastává problém, kdy žena tento zákaz může obejít. Její orientace není na první pohled zřejmá a může tak dojít k tomu, že žena podstoupí umělé oplodnění a následně vstoupí do registrovaného partnerství. Registrované partnerství také neumožňuje po smrti jednoho z partnerů pobírat vdovský či vdovecký důchod a navíc jsou v dědickém řízení zařazeni až do 3. skupiny.⁸ Do rámce sexuální orientace spadá také problém, jak by měla společnost chápat transsexuály. Jde především o to, že v naší společnosti existují jedinci, kteří se narodí jako muži a v průběhu života podstoupí změnu pohlaví na ženu a naopak. Pokud tedy dojde k tomu, že žena v průběhu života změní své pohlaví na mužské, stát ji stále uznává jako ženu, i když po zákroku je po biologické stránce mužem. Takovýto muž se podle zákona nesmí oženit s ženou, protože sám ženou podle zákona je. Dalším sporným případem je přeměna muže na ženu. V takových případech je situace komplikovanější v tom, že žena, která dříve byla mužem, může nastoupit do důchodu až v důchodovém věku mužů.⁹ Tato problematika nemá nijak dlouhou tradici především díky pokrokům v medicíně poslední doby. Dříve nebylo možné provést změnu pohlaví. Dnes jsou tyto zákroky možné, ale nejsou legislativně dostatečně ošetřeny. Opravdu je třeba se těmito otázkami zabývat, i když se nás přímo netýkají. Je třeba v legislativě zavést taková opatření, která jasně upraví právní vztahy mezi všemi lidmi a ne jen majoritní společností. Pokud bude vše jasně vymezeno, určitě se alespoň částečně uleví justici, která bude řešit méně problémů, zda to, či ono není diskriminace.

Druhem diskriminace, o kterém se mnoho nemluví a ani neví, je **diskriminace postižených lidí**. V minulosti panovalo přesvědčení, že takovýto lidé by měli žít na jednom místě spolu s ostatními podobně postiženými. Docházelo tak k segregaci a mnohdy i vykořisťování. Postupem času lidé v zařízeních pro postižené, která se

⁷ REITMAIEROVÁ, Lucie. *Postoje k homosexualitě : historie a současnost*. Pardubice, 2009. s. 27. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice.

⁸ Knol c. d. s. 22

⁹ Bobek c. d. s. 258 - 279

nazývala například speciální škola, nemocnice, kolonie, vězení, či azyl, museli nosit stejnokroj, byly jim přiděleny cedulky se jménem a číslem. Často neměli ani přístup ke vzdělání a nesměli vlastnit žádné osobní předměty. V současné době převládá ve Spojených státech názor, že by postižený člověk měl žít primárně se svojí rodinou, která může hledat pomoc u lékařů. Jenže lékaři nevědí, pomocí jakých zdrojů by měli zajistit péči takovým pacientům. Proto je důležité, aby se lékaři i rodiny dozvěděli o relevantních prostředcích, mezi které patří support groups (podpůrné skupiny), rodiče s podobnými zkušenostmi, sociální pracovníci a další odborníci.¹⁰ Je těžké posoudit, kde je lepší, když rodiče své postižené umístí do nějakého podobného pečovatelského zařízení, kde se o něj budou starat profesionálové, anebo když ho nechají doma a starají se o něj sami. V takovýchto rodinách dochází i k tomu, že se rodiče musejí rozhodnout, co je pro ně výhodnější. Nechat dítě v pečovatelském ústavu může být pro někoho finančně náročné. Stejně tak je finančně náročné starat se doma o postižené dítě a nechat si tak de facto ujít příjem jednoho z manželů. Tyto situace nemůžeme nijak hodnotit. Jsou rodiny, ve kterých mají rodiče takové schopnosti, že se dokážou o svého potomka postarat sami. Naopak existují jiné rodiny, které vědí, že pro jejich dítě bude lepší péče v ústavu, protože svými silami by se o něj starat nedokázaly.

Ve společnosti se také vyskytuje **diskriminace na základě váhy**. Tento problém je rozšířen hlavně ve Spojených státech, kde existují i takové případy, kdy za obézním jedincem přišel na ulici úplně cizí člověk a řekl: „Jsi opravdu nechutný. Nemůžu uvěřit, jak jsi tlustý. Raději bych se zabil, než vypadat jako ty.“¹¹ K odstranění těchto stereotypů může vést i to, že společnost bude učit děti, aby akceptovali své tělo takové, jaké je. V médiích by se neměli objevovat jen fotky nezdravě hubených modelek, ale i lidí, jejichž hmotnost odpovídá jejich výšce.

Pozitivní diskriminace (afirmativní akce) je velice složitý a sporný pojem, který dodnes vyvolává polemiku. Znamená upřednostňování určité skupiny v rámci daných kvót. Například pokud by se o práci v obchodě s potravinami ucházeli dva uchazeči, byl by vybrán v oblasti s početnou romskou menšinou Rom. Pozitivní diskriminace je dodnes kontroverzní, protože podle demokratických a multikulturních zásad by nikdo

¹⁰ MASON, Asiah, et al. *The psychology of prejudice and discrimination : Volume 4 Disability, religion, physique and other traits*. 1. ed. Westport : Praeger publishers, 2004. Prejudice toward people with disabilities, p. 304. ISBN 0-275-98238-6.

¹¹ MYERS, Anna; ROTHBLUM, Esther. *The psychology of prejudice and discrimination : Volume 4 Disability, religion, physique and other traits*. 1. ed. Westport : Praeger publishers, 2004. Coping with prejudice and discrimination based on weight, p. 111. ISBN 0-275-98238-6.

neměl na základě etnické příslušnosti nebo víry znevýhodňován, ale ani zvýhodňován. Upřednostňováním etnických nebo jakýchkoliv minorit vede k diskriminaci příslušníků majoritní společnosti. Do práce by měl být přijat ten uchazeč, který prokáže lepší schopnosti a způsobilost k výkonu zadané práce.¹² Tímto tématem se zabývá i Barša v publikaci *Politická teorie multikulturalismu*.¹³

2. 3 Legitimní rozlišování a diskriminace

Jak už bylo dříve zmíněno, slovo diskriminace pochází ze slova *discriminare*, tedy rozlišovat. Je nutné si uvědomit, že rozlišovat a nezacházet se všemi lidmi stejně je v některých případech žádoucí. Například zvláštní práva má matka po porodu. Nebylo by zdravé pro ni ani pro dítě, aby se hned po porodu vrátila do práce. V této části kapitoly stanovíme kritéria, podle nichž je nemožné rozlišovat. Zároveň je také třeba uvést, že v některých případech je rozlišování ospravedlnitelné.

Mezi zakázaná kritéria rozlišování patří rozlišování na základě pohlaví, rasy, náboženství, sexuální orientace, zdravotního postižení či věku.¹⁴ Na základě těchto faktorů by nemělo docházet k rozlišování. Jsou ale případy, kdy to je nejen vhodné, ale i nutné. Například při konkurzu na modelku předvádějící dámské prádlo může zaměstnavatel logicky dát přednost ženě. V takovýchto případech je třeba posuzovat to, jestli je rozlišování přiměřené. Dalším příkladem možného omezení práv je v tomto ohledu zákaz zaměstnavatele vysílat těhotné ženy na služební cesty. Těhotné ženy nemohou pracovat přesčas a hlavně nesmějí vykonávat fyzicky náročnou práci. Všechny tyto zákazy jsou vydávány kvůli ochraně zdraví matky i dítěte a jsou spíše ochrannými opatřeními, která chrání těhotné ženy. Mezi klasický příklad zákonného rozlišování na základě věku je vyplácení důchodů. Důchody jsou státem vypláceny lidem, kteří překročili určitou věkovou hranici. Není možné vyplácet důchody všem občanům. Lidem důchodového věku jsou důchody vypláceny hlavně z toho důvodu, že kvůli svému věku a i nepříznivému zdravotnímu stavu nejsou schopni pracovat tak

¹² HLADÍK, Jakub. *Multikulturní výchova : socializace a integrace menšin*. Vyd. 1. Zlín : Univerzita Tomáše Bati, 2006. s. 70. ISBN 80-7318-424-9.

¹³ BARŠA, Pavel. *Politická teorie multikulturalismu*. Vyd. 1. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. s. 126 – 134. ISBN 80-85959-47-X.

¹⁴ Bobek c. d. s. 71 - 89

intenzivně a kvalitně jako mladší lidé. V rámci sociální solidarity se o ně ale stát musí postarat a dělá to právě prostřednictvím vyplácení důchodů.

Z výše uvedeného vyplývá, že existují případy, kdy je nerovné zacházení žádoucí. Důležité je se v těchto případech řídit zákonem, přiměřeností a zdravým rozumem. Nikdo nebude považovat za nezákonnou diskriminaci fakt, že do skupiny tělesně postižených lidí nebudou přijati lidé zdraví a do komunity Vietnamců žijících v ČR nebudou mít povolen vstup například Albánci.

3. ZPŮSOBY OBRANY JEDINCE PROTI DISKRIMINACI

Diskriminace je vnímána jako jev, který není ve společnosti žádoucí. V této kapitole je uvedeno, co dělat, pokud se staneme obětí diskriminačního jednání my sami. Zákaz diskriminace je ukotven jak v ústavě, tak v mnoha mezinárodních smlouvách. V této kapitole bude vysvětleno, co dělat, pokud se člověk s diskriminací setká a jak se proti ní může bránit.

Lidská práva jsou taková práva, která náleží každému člověku bez rozdílu. Tato práva jsou zaručována následujícími listinami: Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, Všeobecná deklarace lidských práv (vyhlášena Valným shromážděním OSN 10. 12. 1948) a v České republice ještě Listina základních práv a svobod z roku 1993. V angloamerickém právním systému existují další smlouvy a dohody. Ve Velké Británii platí Magna Charta Libertatum a Habeas Corpus. Tyto dokumenty ale postrádají komplexní povahu právního kodexu a jejich dodržování není nijak právně vymahatelné. Ve Spojených státech Amerických existuje dokument Bill of rights. Je to prvních 10 dodatků k ústavě, které byly pevně začleněny do ústavy USA.¹⁵

V demokratickém státě je ochráncem lidských práv státní moc. Ta se v demokracii dělí na moc zákonodárnou, výkonnou a soudní. Moc zákonodárná a výkonná koná na základě rozhodnutí většiny. Tato moc by měla vydávat takové zákony a opatření, která zabrání jakékoliv diskriminaci. Někdy ale diskriminace vychází z rozhodnutí většiny, a proto v tuto chvíli zasahuje moc soudní. Její nevýhodou je, že jedná až ex post facto a nežádoucím jevům nemůže úplně předcházet. Naopak má moc zrušit většinová rozhodnutí, která jsou protiprávní, protiústavní a diskriminační.

Soudy jsou zde od toho, aby zastávaly lidská práva a svobody bez ohledu na většinový názor. V rozhodování soudů záleží také na osobnosti a názorové orientaci soudce. Pokud bude v nějakém státě převládat názor, že anální styk mezi dvěma muži je nemorální, tudíž nezákonný a trestný, může tuto normu dát někdo soudně přezkoumat. Bude záležet právě na soudci, jak rozhodne. Soudce může zastávat stejné hodnoty jako většinová společnost. V tom případě bude za své poslání považovat ochranu většinově odsouhlasených nařízení a bude je respektovat. Jiný soudce za své poslání může

¹⁵ PELCOVÁ, Naděžda. *Multikulturalismus a multikulturní výchova*. Vyd. 1. Praha : Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2009. s. 55 – 67. ISBN 978-80-7290-392-4.

považovat ochranu menšin a lidských práv a kriticky přezkoumá, zda trestání homosexuality neporušuje základní lidská práva. Nakonec může dojít k závěru, že představa uznávaná většinovou společností nemusí být správná.¹⁶ Možnost nechat rozhodnutí částečně na soudci se zdá být přínosným prvkem. Pokud by došlo k tomu, že zákony by diskriminaci umožňovaly, takový soudce jimi nebude naprosto vázán a bude ve svém rozhodnutí moci vyjádřit lidské a demokratické stanovisko. Kdyby soudci neměli možnost ve svém rozhodnutí vyjádřit svůj názor a byli úplně vázáni zákony, jejich práci by mohli vykonávat stroje, které by mohly rozhodnutí soudu provést během chvíle analýzou všech dat, která jim byla poskytnuta bez jakékoliv možnosti vlastního úsudku. Je tedy lepší, že soudce může vyjádřit své osobní stanovisko a zabránit tak tomu, aby většina, mohla legálně diskriminovat menšinu. Jak už bylo výše zmíněno, rozhodnutí soudů nevychází pouze ze subjektivních představ soudce. Ten musí brát v potaz zákony a směrnice věnující se této problematice. Sem můžeme zařadit směrnici Rady 75/117/EHS ze dne 10. 2. 1975 o sblížování právních předpisů členských států týkajících se provedení zásady stejné odměny za práci muže a ženy¹⁷, která zahrnuje nejen povinnost odměňovat za stejnou práci stejně muže i ženy, ale také nutnost odstranit z legislativy členských států ty právní normy, které diskriminační jednání povolují. Směrnice rady 76/207/EHS ze dne 9. 2. 1976 stanovuje podmínky pro stejné zacházení s muži i ženami v přístupu ke vzdělání a pracovním příležitostem.¹⁸ Směrnice rady 2000/43/ES ze dne 29. 6. 2000 zakazuje diskriminaci na základě rasy nebo etnicity. Tato směrnice se dotýká široké oblasti. Zakazuje diskriminaci v oblasti zaměstnání, sociální a zdravotní sfěře, přístupu ke vzdělání a přístupu ke zboží a službám.¹⁹

V tomto směru se jedná o diskriminaci občana státem. Následující část kapitoly vysvětlí, co je třeba udělat, pokud k diskriminaci dochází mezi samotnými obyvateli. Opět je třeba obrátit se na soud. V takovýchto případech se nejlépe prokazuje přímá

¹⁶ Bobek c. d. s. 125 - 153

¹⁷ Členské státy EHS. Směrnice Rady (75/117/EHS) ze dne 10. února 1975 o sblížování právních předpisů členských států týkajících se provedení zásady stejné odměny pro muže a ženy. In *Úřední věstník*. 1975, L 45, s. 19 - 20. Dostupný také z WWW: <www.mpsv.cz/files/clanky/2501/31975L0117EN_CS.pdf>.

¹⁸ Členské státy EHS. Směrnice Rady (76/207/EHS) ze dne 9. února 1976 o zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy, pokud jde o přístup k zaměstnání, odbornému vzdělávání a postupu v zaměstnání a o pracovní podmínky. In *Úřední věstník*. 1976, L 39, s. 40 - 42. Dostupný také z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/2502/31976L0207EN_CS.pdf>.

¹⁹ Členské státy ES. Směrnice Rady 2000/43/ES ze dne 29. června 2000, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ. In *Úřední věstník Evropských společenství*. 2000, L 180/22, s. 23 - 27. Dostupný také z WWW: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:20:01:32000L0043:CS:PDF>>.

diskriminace, kdy jeden člověk diskriminuje druhého například na základě pohlaví, nebo etnické příslušnosti. V tomto ohledu je i přesto velice těžké diskriminační jednání prokázat. Diskriminovaný člověk musí mít důkazní materiály, které jeho tvrzení o tom, že byl diskriminován, potvrdí. Pouhé tvrzení o méně výhodném zacházení nestačí. Z toho vyplývá, že člověk, který se cítí diskriminovaný, se může s tímto problémem obrátit na soud a prokázat, že se skutečně jednalo o diskriminaci a ne pouhé rozlišování na základě ospravedlnitelných a legitimních faktorů.

Z výše uvedeného vyplývá, že občané mají prakticky jen jednu možnost, jak se proti diskriminaci bránit a to prostřednictvím soudní moci. Ta je nezávislá na moci výkonné i zákonodárné a má mimo jiné dohlížet na to, aby nikdo nebyl diskriminován. K diskriminaci dochází ve společnosti stále, a pokud se poškozený neobrátil se svou situací na soud, nikdo ji za něj nemůže vyřešit.

4. KONKRÉTNÍ PŘÍPADY DISKRIMINACE V ČR A VE VYBRANÝCH ZEMÍCH SVĚTA

V každé zemi na světě je situace týkající se diskriminace jiná. Všude jsou jiní přistěhovalci, jiné náboženské i etnické minority a společnost se potýká s různými druhy a projevy diskriminace. Tato kapitola poskytuje přehled o tom, jaké konkrétní případy diskriminace řešily státy jako je Česká republika, Německo, Velká Británie, USA a Kanada. Pro přehled případů řešených v ČR, Německu, Velké Británii a Kanadě byla využita publikace *Rovnost a diskriminace* od Michala Bobka a *Zprávu o stavu rasismu, xenofobie a antisemitismu v České republice v roce 2006* (viz citace níže). Pro příklady diskriminace řešené v USA bylo čerpáno ze souboru publikací *The Psychology of prejudice and discrimination* od Jean Lau Chinové (viz citace níže).

V České republice soudy řešily případ, kdy obsluha jedné restaurace odmítla obsloužit tři občany romské národnosti. Bylo jim sděleno, že tato restaurace je soukromá a obslužení mohou být jen členové s klubovými kartami. Ty stojí 300 Kč. Když Romové projevíli zájem si tuto kartu pořídit, obsluha jim sdělila, ať si objednájí jedno pivo a odejdou. Poté do restaurace vstoupili osoby české národnosti a byli okamžitě obslouženi. Romové se obrátili na soud a chtěli od restaurace zaplatit 80 000 Kč odškodné. Cítili se diskriminováni na základě své etnicity. U soudu ale neuspěli. Pro to by museli prokázat, že k takovému jednání vůbec došlo. Pouhé tvrzení o diskriminaci nestačí. V takovýchto případech musí lidé, kteří tvrdí, že diskriminováni byli, předložit další důkazy. Například svědky nebo záznamy ať už vizuálního, auditivního nebo audiovizuálního charakteru. Museli by prokázat, že v restauraci neobsluhují žádné jiné Romy. To je obtížné dokázat, pokud v ten moment žádní Romové v restauraci nejsou. Pokud ale zaměstnanec použije výmluvu, že restaurace je celá rezervována a následně obslouží bílého zákazníka bez rezervace, mohlo by toto tvrzení sloužit jako důkaz o diskriminaci, pokud by si ho diskriminovaný nahrál.²⁰ Soudy v naší republice řešily i případ diskriminace kvůli placení platební kartou. Některé společnosti si za platbu platební kartou účtují přírážku. Důvodem jsou výdaje za terminál, které společnosti

²⁰ *POLIS : Podpora nediskriminačních politik měst* [online]. 2006 [cit. 2010-11-20]. Zpráva o stavu rasismu, xenofobie a antisemitismu v České republice v roce 2006. Dostupné z WWW: <http://epolis.cz/download/pdf/materials_79_1.pdf>.

s placením kartou mají. Podle soudu není platební karta srovnatelná s hotovostí, a proto může docházet k rozdílnému zacházení s plátcí, kteří volí různou formu úhrady.²¹ Výdaje za terminál nejsou zanedbatelné, a pokud by měli být ceny stejné pro plátce kartou a plátce hotovostí, docházelo by k diskriminaci zákazníků platících hotově. Ti by totiž v ceně zboží a služeb platili i provoz terminálu na platební karty, které oni sami nevyužívají. Důležité je i stejné odměňování mužů a žen za stejnou práci. Soudy řešily případ, kdy žena ekonomka přebírala práci po muži ekonomovi. Jak ale posléze zjistila, dostala zapláceno méně, než její předchůdce. Vedení firmy, ve které byla žena zaměstnána, argumentovalo tím, že po odchodu jejího předchůdce došlo ke změně hospodaření firmy. Bylo prováděno méně obchodních transakcí a žena tedy měla méně práce než její předchůdce a proto i méně peněz. Soud tyto argumenty shledal za dostačující a rozhodl, že takové zacházení není diskriminační, protože žena nevykonávala stejnou práci jako muž, a proto nemůže být i stejně platově ohodnocena.²²

Jak je jistě patrné, největším problémem u nás bude diskriminace Romů a diskriminace na základě pohlaví. Tato situace je velice těžko řešitelná. Romové mají odlišnou mentalitu a Češi ani Romové nehdolají dělat kompromisy. Tato situace je velice závažná a musí se řešit, jinak povede k dalším sporům.

V Německu se v rámci diskriminace řešily dva zásadní případy. Šlo o téma registrovaného partnerství a náboženské svobody. V případě zaměřeném na náboženskou svobodu se konkrétně jednalo o případ, kdy muslimská žena nebyla přijata na místo učitelky 1. a 2. stupně základní školy s odůvodněním, že nošení šátku je v rozporu s kvalitami, které škola u učitelky hledá. Muslimka tento důvod považovala za diskriminační a obrátila se na soud.²³ V Německu soudy řešily mnoho podobných případů a nelze říci, že by došlo k nějakému obecně platnému závěru. Jsou užívány takové argumenty, že každý má právo vyjadřovat své náboženské přesvědčení. Někteří soudci naopak argumentovali tím, že státní zaměstnanci by měli především vyjadřovat příslušnost ke státu, který je nábožensky neutrální. Obzvlášť ve školách, kde jedna učitelka vyučuje mnoho dětí, které mohou být rozdílného náboženského přesvědčení. Tyto případy je třeba posuzovat jednotlivě. Nelze říci, že všechny muslimky vnucují svoje náboženství svým studentům. Taková situace ale může nastat. Proto je velice

²¹ Bobek c. d. s. 366 - 369

²² Bobek c. d. s. 380 - 383

²³ Bobek c. d. s. 392 - 396

těžké rozhodnout správně. Školy samozřejmě chtějí zajistit kvalitní výuku. Pokud ale najmou učitelku, u které zjistí, že po měsíci v zaměstnání vnucuje svou víru studentům, budou muset hledat náhradu. A to se nevyplatí ani finančně a není to vhodné ani pro děti, které si budou muset zvykat a novou učitelku. V tomto případě soudy rozhodly, že se o diskriminační jednání skutečně jednalo. Musíme si totiž uvědomit, že muslimská žena zahalená do šátku může své náboženské přesvědčení „vnucovat“ žákům méně, než muslimka, která se obléká jako typická Němka, ale svými názory a způsobem výuky propaguje islám. Německo zasáhla i problematika registrovaného partnerství. Zákon o registrovaném partnerství v Německu uznává partnerům širší práva. Jedná se především o práva dědická. Vlády některých spolkových zemí (konkrétně Saska, Durynska a Bavorska) vystoupili proti registrovanému partnerství. To podle nich omezuje práva rodiny a diskriminuje většinovou společnost. Tento výrok byl ale zamítnut.²⁴ Stát má za úkol ochranu rodiny. Možnost registrovaného partnerství ale nekonkuruje rodině. Registrované partnerství uzavírají osoby stejného pohlaví a manželství osoby různého pohlaví. Navíc registrované partnerství manželstvím zaniká. Dalším argumentem užívaným proti registrovanému partnerství je fakt, že partner se stává nepominutelným dědicem a znevýhodňuje tak ostatní nepominutelné dědice. I tento argument není možné akceptovat. Pokud by se žena provdala za muže, všichni automaticky a bez problémů akceptují jejího muže jako nepominutelného dědice. Stejná situace by měla nastat, pokud žena vstoupí do svazku s jinou ženou.

Ve Velké Británii se také řešily spory náboženského charakteru. Šlo o nepřijetí sikhy do školy kvůli jeho náboženskému přesvědčení, které mu přikazuje nosit turban zahalující nestříhané vlasy. Ve škole, do které se chlapec hlásil, byla povinnost nosit školní uniformu zakazující jakoukoliv pokrývku hlavy a krátce střížené vlasy u chlapců. V 80. letech 20. století byl tento případ shledán jako diskriminační. Dnes je ve Velké Británii nošení uniforem ospravedlněno tím, že stírá sociální rozdíly.²⁵ Uniforma je stejná pro každého chlapce i každou dívku. Naprosto stírá nejen sociální, ale i náboženské rozdíly. Je těžké posoudit, jestli je opravdu v pořádku nutit žáky nosit uniformy. Ty opravdu stírají rozdíly a žádné dítě se nemusí cítit znevýhodňováno v tom, že nepatří k určité náboženské či společenské skupině. Na druhou stranu tyto uniformy naprosto popírají žáka či studenta jako individuum. Naše oblečení totiž tvoří část našeho

²⁴ Bobek c. d. s. 383 - 388

²⁵ Bobek c. d. s. 396 - 399

sebeпоjetí a uniformy tuto část studentům upírají. Nejlepším řešením by zřejmě bylo zavést povinné nošení uniforem na oficiální školní akce a na výuku povolit žákům oblečení, které chtějí nosit. Pokud by někomu vyhovovala uniforma, měl by právo ji nosit i na klasičnou výuku. Dalším případem diskriminačního jednání řešeného britskými soudy bylo nařízení umožňující zadržet cizí občany podezřelé z terorismu a následně je věznit. A to vše bez soudu. Toto nařízení bylo v rozporu s Evropskou úmluvou o lidských právech. Soudce řešící tento případ dokonce pronesl výrok, že život britského národa ohrožují takovéto zákony více, než samotný terorismus.²⁶

Ve Spojených státech je situace úplně jiná. Především proto, že k tomu, aby soud uznal určitou normu za diskriminační, nestačí jen prokázat, že znevýhodňuje určitou skupinu obyvatel. Tvůrci této normy musí být prokázán i úmysl diskriminovat. V tom se liší pojetí a prokazování diskriminace mezi Evropou a Amerikou. V Evropě stačí prokázat, že odlišné zacházení nemá žádný legitimní cíl a jedná se o diskriminaci. Na úmysl diskriminovat se nikdo neptá. Vše je způsobenou rozdílnou mentalitou Evropanů a Američanů. Američané se mnohem více soudí a bylo by zdlouhavé zkoumat, jestli opatření sleduje legitimní cíl. Jednodušší je prokázat někomu úmysl diskriminovat. Někdy se ale stává, že úmysl s někým zacházet méně výhodně existuje, ale nedá se z právního hlediska dokázat. Nelze tedy úplně přesně stanovit, jestli je některý z modelů posuzování diskriminace lepší, nebo horší.

Spojené státy jsou společností, ve které se vyskytuje mnoho kultur a ras. I přesto jsou zde projevy diskriminace a předsudků. Předsudečné představy se mohou vyvíjet už děti v předškolním věku. Pokud dítě řekne, že nenávidí negry a nikdo ho neokřikne, bude toto jednání považovat za nezávadné a dále bude negry nenávidět. Další přístup, který může přispět k rozvoji předsudků, je zesměšňování někoho, kdo má zájem cizí kultury poznávat. Například když dítě bělochů poslouchá hip hop nebo jakýkoliv jiný druh černošské hudby, jeho rodiče mu mohou nakázat z nejrůznějších důvodů, aby tento druh hudby přestalo poslouchat. Je jedno, jestli to dělají kvůli tomu, že tento styl hudby se jim nelíbí, nebo nechtějí, aby jejich dítě poslouchalo hudbu černochoů. Dítě si vytvoří v podvědomí přesvědčení o tom, že poslouchat jiné než bílé interprety je špatné a stýkat se s někým jiným než s bělochy je stejně špatné. V knize *The psychology of prejudice and discrimination* autoři Arhin a Thyer přitom uvádějí jednoduché řešení, jak nesnášenlivost mezi dětmi různých ras odstranit. Na základě experimentu bylo totiž

²⁶ Bobek c. d. s. 400 - 403

zjištěno, že pokud jsou děti ve školní jídelně nějakým způsobem odměněni za konverzaci, nebo jakýkoliv jiný pozitivní druh kontaktu s dětmi odlišné rasy, pokračují v tomto pozitivním jednání i dále po skončení školy, i když už nedostanou žádnou odměnu.²⁷

V průběhu amerických dějin byli opravdu černoši diskriminováni. Například v Severní Karolíně bylo do roku 1779 legální ukrást svobodné černochoy a v jiném státě je prodat do otroctví.²⁸ V té době bylo běžné, že lidé přepadávali černošské matky a kradli jim děti, které následně prodávali do otroctví. Afroameričané s tím ale nemohli nic dělat. Vše bylo v souladu se zákonem. V 60. letech 20. století byla situace vyhrocená. S černochoy se nezacházelo jako s lidskými bytostmi. Lidé uznávali segregaci a chtěli s jinými lidmi než bělochy přicházet co nejméně do kontaktu. Zákon a právo platili jen pro bílé lidi. Pokud běloch znásilnil černošku, nic se nedělo. Pokud naopak černochoy znásilnil bělošku, jeho trest byl obrovský. Někdy k soudu ani nedošlo a příbuzní oběti černochoy brutálně zavraždili, než dostal šanci hájit se před soudem. Samozřejmě si byli vědomi toho, že soudy jsou „bílé“. Všichni soudci i porotci byli bílí a stávalo se málokdy, že by odsoudili bělocha. Když už se tak stalo, dostal směšně nízký trest. Lidé si proto mohli dělat, co chtěli. Naopak černoši byli mnohdy odsouzeni i bez dostatku důkazů, když šlo o přestupek černochoy vůči bělochovi. Dodnes přetrvává představa, že bílé sousedství je dobré sousedství. Když se do bělošské čtvrti nastěhuje černošská rodina, okamžitě začnou klesat ceny nemovitostí. Lidé očekávají, že během chvíle se z jejich poklidného bydliště stane místo zločinu, krádeží, vražd, znásilnění, obchodu s drogami a mafii.

Dalším problémem jsou smíšená manželství a děti-míšenci. Když se bílý muž ožení s černoškou, je vše v pořádku. Když je situace opačná a černochoy se ožení s běloškou, už může docházet k předsudkům a nepříjemným situacím. Z takovýchto manželství se rodí děti, které jsou vylučovány prakticky z jakékoliv společnosti. Barva kůže mulatů a mulatek je příliš světlá na to, aby mohli být plně součástí černošské komunity a naopak moc tmavá pro bělochy. Pokud má dítě rodiče rozdílných ras, či

²⁷ ARHIN, Afua; THYER, Bruce. *The psychology of prejudice and discrimination : Volume 1 Racism in America*. 1. ed. Westport : Praeger publishers, 2004. The causes of racial prejudice, p. 257. ISBN 0-275-98235-1.

²⁸ Bird, Stephanie. *The psychology of prejudice and discrimination : Volume 2 Ethnicity and multiracial identity*. 1. ed. Westport : Praeger publishers, 2004. Light, bright, damned near white: multiracial identity, p. 236. ISBN 0-275-98236-X.

etnik, automaticky je většinovou společností chápáno jako příslušník méně prestižní skupiny.

Výzkumy dokazují²⁹, že černoši vnímají rasismus s postupem času jako větší problém a setkávají se s ním častěji než dříve. Naopak běloši rasismus vůbec neberou v potaz a tváří se, jako by se nic nedělo. Vše je zřejmě způsobeno afirmativní akcí. V Americe se často stává, že zde dochází k pozitivní diskriminaci. Je to zapříčiněno pocitem viny, který mají Američané kvůli segregaci a utlačování černochů. Stává se tedy, že jsou na univerzity přijímáni černoši, hispánci a indiáni. Většina takových přijatých studentů ale dosáhla při přijímacím řízení méně bodů, než studenti bílí. Univerzity argumentují tím, že je potřeba na univerzitách vytvořit co nejvíce multikulturní prostředí, aby se studenti mohli seznámit s jinými kulturami a naučili se chápat svět i z jiných perspektiv. To samo o sobě ale nemůže být důvodem k přijetí studentů, kteří by přijati být neměli. Nehledě na to, že tento postup nediskriminuje jen bílé studenty, ale i studenty z výše jmenovaných menšin, kteří by se na univerzitu dostali díky své píli a studiu. Tento postup vyvolává pocit, že všichni příslušníci menšin, kteří něčeho dosáhli, dosáhli svého úspěchu neprávem.

Situace asijských Američanů je odlišná. Asiaté žijící ve spojených státech jsou považováni za chytré, pasivní, bezproblémové lidi. Většinou už neznají jazyk svých předků a nedodržují své původní zvyky, tradice a obyčeje. Jejich kulturní „základ“ je ale tak odlišný, že i přesto se v chování odlišují od většinové bělošské populace. To může vést k neúspěchům v práci nebo ve škole. Navíc je prokázáno, že studium se asiátům vyplácí méně, než bělochům. Běloši si v Americe vydělají více peněz než asiáté se stejným vzděláním.³⁰ V takovýchto případech nelze přesně určit, zda se jedná o diskriminaci. Asiaté nejsou diskriminováni jako skupina a naopak jsou většinovou společností vnímáni velice pozitivně. Jejich zvyky jsou někdy natolik odlišné, že ovlivňují každodenní život, způsob práce, komunikace s kolegy a nadřízenými. Kvůli svému původu nemusí dosahovat takových kvalit, kterých je potřeba pro určitou funkci, i přesto, že mají stejnou kvalifikaci jako jejich kolegové ostatních národností a ras.

²⁹ CORCORAN, Carole; THOMPSON, Aisha. *The psychology of prejudice and discrimination : Volume 1 Racism in America*. 1. ed. Westport : Praeger publishers, 2004. What's race got to do, got to do with it?, p. 257. ISBN 0-275-98235-1.

³⁰ Kawahara, Debra; Kirk, Jaye. *The psychology of prejudice and discrimination : Volume 2 Ethnicity and multiracial identity*. 1. ed. Westport : Praeger publishers, 2004. Asian americans in the workplace : facing prejudice and discrimination in multiple contexts, p. 236. ISBN 0-275-98236-X.

O USA panuje představa, že je to země multikulturní, která se diskriminace zbavila již dávno. Z výzkumů publikovaných v citované literatuře ale vyplývá, že diskriminace zde existuje a existují i na ni dva úhly pohledu. Diskriminované skupiny pociťují příkoří více, než tomu bylo v posledních letech a většinová společnost před tímto problémem zavírá oči a opravdu se tváří, jako kdyby diskriminace neexistovala a vše bylo v naprostém pořádku.

V Kanadě soudy řešily případ, kdy člověku britského občanství bylo odepráno vykonávat povolání advokáta. Splňoval všechny požadavky, až na povinnost mít kanadské občanství. Žalobce tedy musel prokázat, že daný zákon má diskriminační dopad na určitou skupinu. Bylo rozhodnuto, že zákon je skutečně diskriminační. V tomto případě se nemohlo jednat o diskriminaci ospravedlnitelnou, protože dobrého právníka nedělá jeho občanství, ale jeho znalosti a kvalifikace. V Kanadě existuje sociální systém, který vyplácí vdovám a vdovcům vdovský a vdovecký důchod. Dávku v plné výši pobírají ale jen lidé nad 45 let, nebo zdravotně postižení, nebo starající se o nezaopatřené dítě. Lidé, kterým manžel zemře a není jim 45 let, nejsou zdravotně postižení a nestarají se o dítě, stát vyplatí částku podstatně nižší a lidem pod 35 let nevyplatí nic.³¹ Stát argumentuje tím, že dávky jsou vypláceny lidem, kteří po smrti manžela kvůli svému věku nebo zdravotnímu stavu nemohou najít uplatnění na trhu práce a stát se jim touto formou snaží pomoci, a tudíž je zbytečné pomáhat zdravým, mladým a bezdětným lidem. Tímto argumentem je argumentace ospravedlněna legitimním cílem a zákon dále platí.

V této kapitole bylo vysvětleno, s jakými druhy se setkávají lidé v různých zemích světa. Bylo poukázáno i na to, že diskriminace v určité míře existuje všude. V každé zemi le najít jisté drobné odlišnosti, ale zároveň nelze říci, že nejzávažnějším a nejčastějším druhem diskriminace je diskriminace na základě rasové (etnické) příslušnosti a s tím často i souvisí diskriminace na základě náboženství.

³¹ Bobek c. d. s. 424 - 433

5. MULTIKULTURALISMUS

V předešlé části bakalářské práce bylo uvedeno, jaké problémy mohou vznikat, pokud je s lidmi zacházeno rozdílně, i když s nimi má být zacházeno stejně a naopak. Takovéto situace se nejčastěji vyskytují ve společnosti, která se vyznačuje značným množstvím lidí, kteří mají jiné kulturní zkušenosti, jiné kulturní návyky a vycházejí z jiného kulturního prostředí než majoritní společnost. Právě díky své odlišnosti mohou být diskriminováni. V této kapitole se pokusíme vysvětlit, proč tomu tak je a jakými způsoby by se společnost mohla dopracovat k ideálnímu stavu a mohla se nazývat opravdu multikulturní společností.

5.1 Multikulturalismus

Abychom pochopili, co to vůbec multikulturní společnost je, musíme si definovat multikulturalismus. Jak je z názvu patrné, je to směr, který obhajuje existenci kulturní rozmanitosti ve státě a snaží se sjednotit všechny občany do jednoho celku tak, aby nedocházelo ke konfliktům a zároveň si každý mohl ponechat a dále rozvíjet svoji kulturu. K tomu bychom tento termín lépe pochopili je zapotřebí definovat si kulturu jako takovou. Kultura je slovo, které každý z nás používá velice často, ale málokdo dokáže kulturu jasně definovat.

Tento pojem lze jen velice těžko vystihnout jednou definicí. Zahrnuje totiž tak ohromnou oblast, že není možné ji stručně definovat. Většinou se používá výčet pojmů, které kultura zahrnuje. Dnes už není kultura chápána jen jako soubor lidských výtvorů, ale i jako souhrn našeho nahlížení na svět, hodnotových žebříčků a způsobů komunikace. Kulturu můžeme chápat v různém smyslu slova. Samotné slovo pochází z latinského *colere*, tedy pěstovat. Slovem kultura se původně označovalo pěstování plodin a kultivování přírody lidskou činností. Díky tomuto vznikl pojem „druhá příroda“, který označuje vše, co vytvořil člověk svým úsilím. Později byl tento výraz přejat a užíval se ve spojení vysoká kultura. Tím bylo myšleno hlavně umění, hudba a literatura. Dále můžeme rozlišovat lidskou kulturu takovou, která člověka odlišuje od ostatních živočichů na Zemi. A v neposlední řadě se pojem kultura užívá ve spojení

lokální kultura, čímž myslíme určité formy chování, které odlišují jednu skupinu lidí od druhé.³²

Kulturu provází i celá řada procesů. Patří mezi ně enkulturace, endokulturace a akulturace. Enkulturace je proces, při němž si jedinec osvojuje kulturu určité společnosti. Učí se cizí jazyk, osvojuje si kulturní návyky jiné společnosti a to vše přináší různá úskalí a často i nepříjemné situace, které se dají vyřešit lidsky a bez větších konfliktů. Endokulturace je proces, kdy jsou kulturní prvky předávány starší generací té mladší. Akulturace je proces, při kterém dochází ke změnám v kultuře vlivem střetu dvou a více kultur.³³ Některé vzorce chování jsou přejímány, jiné vylučovány nebo upravovány podle situace.³⁴

S kulturou jsou úzce spojeny pojmy status a role. **Status** je pozice, kterou jednotlivec zaujímá ve společnosti na základě svých práv a povinností. V současné době mají nejvyšší status lékaři, podnikatelé, celebrity, ředitelé firem atd. Stojí na vrcholu pomyslného sociálního žebříčku. Mají složitou práci, ke které potřebují nejenom vzdělání, ale také osobní dovednosti. Tito lidé mají více povinností a v jistém ohledu i více práv. Samozřejmě s tím souvisí i výše jejich příjmů. Naopak nejnižší sociální status mají uklízečky, popeláři a prodavačky v supermarketech. Jejich práce nevyžaduje vysokoškolské vzdělání ani žádnou praxi. Při výkonu svého povolání nemají vysokou zodpovědnost a mají také méně práv a menší platy. Z výše uvedeného vyplývá, že lidé se snaží vystoupat na sociálním žebříčku co nejvíce. Sice jim to přinese mnoho povinností, ale také více peněz a více prestiže, kterou mohou využít k uspokojení svých potřeb. **Role** je očekávaný způsob chování od lidí s určitým statusem. Od lékařů lidé čekají slušné chování, snahu pomoci, kultivované vystupování a naprostou orientaci ve svém oboru. Od popelářů lidé očekávají snad jen to, že jim odvezou odpadky, chování nižších sociálních vrstev, zápach a špinavé oblečení. Každý zastává ve svém životě více statusů, ke kterým se vážou určité role. Některé pozice ve společnosti jsou volitelné, jiné jsou dané a nemůžeme na nich nic měnit. Každý z nás je něčím dítětem, daňovým poplatníkem, nebo i člověkem. A z toho vyplývají jak naše povinnosti, tak naše práva. Příklad: Student univerzity dává ve škole pozor, nevyrušuje, výborně prospívá. Po skončení výuky jde domů, s rodinou nevychází, hádá se s rodiči a sourozenci. Raději jde

³² Různými významy pojmu kultura se zabývá například antropolog Robert Lawless.

³³ PETRUCIOVÁ, Jelena; JAROMÍR, Feber. *Multikulturalismus jako komunikační problém : kulturně antropologický aspekt*. Vyd. 1. Ostrava : Ostravská univerzita, 2005. s. 8 – 9. ISBN 80-7368-082-3.

³⁴ Procesy provázející kulturu popisuje i Průcha a Morgensternová.

ven, kde dělá s kamarády nepořádek a po večerech vykrádá domy. Tady vidíme, že status i role se mění nejen v průběhu života, ale i v průběhu dne. Ze slušného studenta, kterého si lidé váží, se do večera může stát vyvrhel společnosti.³⁵

Sapir-Whorfova teorie říká, že lidé užívající různé jazyky jinak myslí. Tato myšlenka odpovídá kulturnímu relativismu, který vede k překonání etnocentrismu. To je sklon hodnotit cizí kulturu podle měřítek své vlastní. Za jediné správné chování se považuje to, které člověk považuje za vlastní. Pokud jiná kultura vnímá svět jinak a jedinci této kultury reagují na dané podněty jinak než člověk, který jejich kulturu zkoumá, z hlediska etnocentrismu dělají vše špatně. Tento přístup vede k diskriminaci, netoleranci, rasismu a v krajních případech ke genocidě. Proto bychom se měli vyvarovat vytváření stereotypů, ať už autostereotypů (souborů představ o své vlastní kultuře), nebo heterostereotypů (souhrnů představ o kultuře cizí).³⁶

Lidé se ve společnosti projevují. Aby mohlo dojít ke spolupráci, je potřeba komunikace ať už verbální nebo neverbální. Verbální komunikace využívá slova. Neverbální využívá gesta, mimiku, postoj těla, nebo proxemiku. Ještě není ale úplně jasné, jestli je lidská schopnost mluvit vrozená nebo získaná. Zastánce biologického determinismu Edward Wilson se snažil najít univerzálie, které by byly společné pro celé lidstvo. Když ukázal obyvatelům Nové Guineje fotky smějících se Američanů, domorodci jejich emoce byli schopni rozpoznat.³⁷ Naopak pro kulturní determinismus slouží příklad vlčích dětí. Rok a půl stará Amala a osmiletá Kamala byly nalezeny v roce 1920 ve vlčí smečce. Starší, Kamale trvalo 2 roky vyslovit své první slovo. Zemřela v ústavu po devíti letech a podle odborníků by se ve svých pětatřiceti letech vyvinula na úroveň průměrného dítěte.³⁸ Z toho vyplývá, že člověk má určité vrozené dispozice k učení se řeči, ale musí je rozvinout prostřednictvím kultury a společnosti.

Právě v komunikaci může docházet k problémům mezi lidmi různých kultur. Například Eskymáci mají ve své řeči mnoho výrazů pro sníh, ale ostatní kultury mají jen jeden výraz. Číňané zase znají více výrazů pro rýži. V komunikaci nejde jen o to, slyšet, co druhý říká a rozumět tomu. Je také třeba jeho výrok správně interpretovat. Jedna věta pronesená různými mluvčími, může mít více významů.

³⁵ Tématem sociální role a sociálního statusu se ve svých dílech zabývá i renomovaný český pedagog Jan Průcha.

³⁶ Sapir-Whorfovou teorií se zabývá i antropoložka Jelena Petrucijová.

³⁷ Petrucijová c. d. s. 9 – 10.

³⁸ Petrucijová c. d. s. 20.

Pokud se kultury setkávají, dochází k jejich ovlivňování. Může dojít k procesům asimilace, segregace, ghettoizace a marginalizace.³⁹ Asimilace je proces, kdy jedna menšinová skupina splyne s většinou natolik, že jednotlivé skupiny od sebe nelze prakticky rozeznat. Segregace, znamená jev, kdy je jedna skupina úplně vyčleněna ze společnosti a izolována. Segregace je formou diskriminace, která se vyskytovala nejvíc v JAR po 2. Světové válce. Ghettoizace, vyjadřuje nucené prostorové oddělení určité skupiny obyvatel. Ve středověku to byla místa, kde směli žít židé. Dnes známe černošská ghetta ve velkoměstech USA. Marginalizace je proces, kdy jsou určité skupiny tak vylučovány ze společnosti do takové míry, která vede až k jejich zániku. Separace znamená jev, kdy se menšinová společnost nestýká s většinou (drží si od ní odstup dobrovolně) za účelem zachování vlastní kultury. Integrace vystihuje proces, při kterém cizinci poznávají kulturu nové země a zároveň kladou důraz na to, aby jejich původní kultura zůstala zachována.⁴⁰ Takovýto stav je snad nejideálnější. Člověk má dvojí kulturní identitu. Doma může dodržovat zvyky své původní kultury a na veřejnosti, v práci nebo ve škole dodržuje zásady majoritní společnosti. Všichni víme, že slova se v různých jazycích liší. Některá slova jsou blízká našemu jazyku a chápeme je, aniž bychom se cizí jazyk museli učit. Jiná slova naopak nepochopíme. Bylo by naivní, kdybychom si mysleli, že u neverbální komunikace je tomu jinak. Například když si Portugalec u stolu tře ušní lalůček, naznačuje, že jídlo je výtečné. Pokud by to samé gesto udělal v Itálii, sdělil by okolí, že je gay. Stejně gesto by ve Španělsku znamenalo, že člověk, jemuž je určeno, obvykle utíká z restaurace bez placení.⁴¹

Jednotlivé kultury se ale neliší jen v komunikaci ať už verbální či nonverbální. Liší se i v názorech a postojích. Všichni na světě nemusí mít stejná morální pravidla nebo žebříčky hodnot. Různé jsou i přístupy a vůbec hodnocení sexuálního obtěžování. Brazílie je v tomto směru velice tolerantní a to, co by se v USA považovalo za sexuální obtěžování, zde každý přejde, jako by se nic zvláštního nestalo. Tyto výzkumy shrnují názory mužů i žen.⁴²

³⁹ K této problematice nastuduj PETRUCIJOVÁ, Jelena; JAROMÍR, Feber. *Multikulturalismus jako komunikační problém : kulturně antropologický aspekt*. Vyd. 1. Ostrava : Ostravská univerzita, 2005. 50 s. ISBN 80-7368-082-3.

⁴⁰ Petrucijová c. d. s. 37

⁴¹ Petrucijová c. d. s. 39

⁴² PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie : sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2004. s. 95. ISBN 80-7178-885-6.

Dalším důležitým faktorem v soužití národů je kulturní distance. Jde o blízkost, nebo naopak vzdálenost jednotlivých kultur. Znamená to tedy, že Slováci se v České republice začlení do společnosti dříve a s menšími problémy než například Pákistánci. Zároveň ale tato teorie neplatí na sto procent. Důkazem toho je bezproblémové soužití Vietnamců s Finy ve Finsku. I když jsou tyto kultury těchto národů velice rozdílné, mají některé hodnoty, jako je pozitivní vztah ke vzdělání nebo pracovitost, stejné, a proto nedochází ke konfliktům. Záleží tedy nejen na podobnosti kultur, ale i na podobnosti hodnotové orientace. Lidé mohou mít jiné zvyky a tradice, ale jejich hodnotové žebříčky se od sebe nemusí nijak výrazně lišit.⁴³

Musíme si uvědomit, že když imigranti přicházejí do cizí země, není to pro ně vůbec jednoduché. Většinou se musí vyrovnat s obrovskými změnami ve svém životě. Začíná to stylem oblékání, změnou stravovacích návyků, která může vést ke zdravotním komplikacím, až ke změně komunikačních zvyklostí. Cizinci přijdou do nové země a myslí si, že se budou mít lépe než ve své mateřské zemi. Chtějí se do společnosti začlenit pomocí asimilace. Jenže většinová společnost chce, aby od svých zvyků upustili prakticky hned. To ale není možné a cizinci hledají oporu ve svých krajanech. Tím posilují své kulturní povědomí a sebedůvěru. Čím víc lpějí na svých tradicích, tím častěji se mohou setkávat s projevy intolerance a diskriminace.

Tímto jsme si vysvětlili pojmy vztahující se ke kultuře a nyní se zaměříme na samotný multikulturalismus. Multikulturalismus je pojem, který se užívá v západní civilizaci a je pro ni charakteristický, i když multikulturní společnosti můžeme najít po celém světě.

Podle českého pedagoga Jana Buryánka⁴⁴ je multikulturalismus:

- 1) Stav společnosti, ve které žijí skupiny lidí s odlišnými zvyky, tradicemi a postoji. Tímto způsobem chápeme multikulturalismus neutrálně.
- 2) Proces, kdy jedna skupina ovlivňuje druhou. Dochází k ovlivňování kultur a zvyklostí, popřípadě k vytváření nových kulturních systémů.
- 3) Vědecká teorie, která zkoumá odlišný pohled na svět, komunikační kódy a kulturní odlišnosti jako výsledek specifické adaptace na prostředí.

⁴³ Kulturní distanci podrobněji vysvětluje Jelena Petrucijová.

⁴⁴ BURYÁNEK, Jan, et al. *Interkulturní vzdělávání: příručka nejen pro středoškolské pedagogy*. Vyd. 1. Praha : Člověk v tísni, 2002. 599. s. ISBN 80-7106-614-1. in HLADÍK, Jakub. *Multikulturní výchova : socializace a integrace menšin*. Vyd. 1. Zlín : Univerzita Tomáše Bati, 2006. s. 8. ISBN 80-7318-424-9.

- 4) Společenský cíl, což v tomto případě znamená usilování o pluralitní společnost a její harmonické soužití na principu rovnosti a tolerance.

Obecně můžeme říci, že multikulturalismus je proces, při kterém dochází k ovlivňování skupin, výměně hodnot, názorů a zároveň je to stav, kdy se ve vyspělých zemích nachází více etnických skupin.

Existují tři dimenze multikulturalismu. **Deskriptivní** dimenze prostě popisuje, jaký je stav společnosti. **Normativní** dimenze se snaží definovat ideální stav společnosti. Popisuje společnost takovou, jaká by měla být. **Praktická** dimenze multikulturalismu je už praktičtější. Jde totiž o činnost, která přispívá ke zlepšování vztahů mezi odlišnými skupinami. Patří sem multikulturní výchova, činnost médií nebo legislativní opatření.⁴⁵

Ve Spojených státech Amerických se stal multikulturalismus zbraní proti organizaci WASP (White Anglo-Saxon Protestant). Tu tvořili bílí anglosaští heterosexuální muži střední třídy, kteří vnucovali svoje představy ostatním, jako závazné normy. Multikulturalismus zde není chápán jen jako ovlivňování skupin, ale spíše jako boj jakkoliv diskriminovaných skupin za rovnost. Ta má být nejdříve před zákonem a poté i kulturní. V Kanadě je multikulturalismus pojímán jinak. Na počátku tady existovaly dvě skupiny. Jedna užívající jazyk anglický, druhá užívající jazyk francouzský. Existoval zde spíše biculturalismus. Tyto dvě skupiny se od sebe mnoho neliší. Přesto mezi nimi jsou rozdíly. V 2. polovině 20. století se v Kanadě začala praktikovat multikulturní politika. Ta je zde chápána jako neustálá snaha o bezproblémové soužití mnoha malých etnických skupin uvnitř anglofonního a frankofonního celku. Britský multikulturalismus chápe jako příčinu problémů příslušnost k nějaké menšinové skupině. Pokud někdo opustí své staré nižší skupinové odlišnosti, jak nejvíce je možné, pak problémy zmizí a člověk tak může postoupit výše po společenském žebříčku. V Austrálii se multikulturalismus opírá o multikulturní výchovu, vzdělávání, poskytování jazykově a kulturně uzpůsobených služeb imigrantům a o zajištění nediskriminace. Tato země je v současné době přesycena multikulturalismem, různými menšinami a objevují se názory, že se Austrálie stala jakousi zvrácenou laboratoří multikulturalismu a utlačování původního obyvatelstva je naprosto v pořádku. Nám jen zbývá, než čekat, jak se situace bude dále vyvíjet, protože je všeobecně známo, že

⁴⁵ Hladík c. d. s. 8 - 9

Austrálie je velice tolerantní země a takovéto radikální názory zřejmě neovládnu většinovou společnost.⁴⁶

Multikulturalismus odmítá jako formu integrace asimilaci, kdy menšinová skupina přijme za své zvyky skupiny většinové. Český politolog Barša⁴⁷ rozlišuje 3 roviny integrace.

- 1) Kulturní integrace má 3 druhy. Asimilaci, kdy jedna skupina přijme za své hodnoty a zvyky většinové skupiny. Tento druh integrace multikulturalismus odmítá. Dalším druhem kulturní integrace je tavící kotlík. Jedna skupina se začlení do majoritní společnosti, ale obohatí ji o svoje specifické tradice a hodnoty. V kulturním pluralismu si skupina zachová svoje kulturní specifika a zároveň je plně akceptována a vsazena do politického systému.
- 2) Sociálně-ekonomická integrace může být úplná, kdy etnická příslušnost nemá vliv na postavení lidí ve společnosti, nebo částečná, která nastává, když příslušníci určitých skupin mají výrazně horší šanci získat hmotné statky.
- 3) Občansko-politická integrace rozlišuje dvě roviny a to asimilaci a akomodaci. Zde je asimilací myšleno to, že etnická příslušnost nemá vliv na úspěšnosti ve volbách nebo na trhu práce. Akomodace znamená snaha obsadit menšiny do státní správy a do kandidátek ve volbách, aby nedošlo k jejich segregaci.

V současné době je velice mnoho skupin, které se ve společnosti mohou cítit diskriminované. Tyto skupiny žádají důstojné zacházení a definování vlastní identity. Identita je pocit sounáležitosti k určité skupině, jejíž zvyky, tradice a obyčeje jedinec uznává. Dříve byl pro tento problém klíčový pojem čest. Čest znamenala, že někdo měl výsadní postavení. Někdy byl lepší než ostatní. Skupiny utlačované se chtěli stát utlačovateli. Dnes čest nahradila výše zmiňovaná důstojnost. Ta vychází z toho, že důstojnost je pro všechny stejná a spjatá s lidskými právy a lidstvím jako takovým. Problémem je také to, že diskriminovaní tvrdí, že je majoritní společnost bere jako méněcenné tak dlouho, až tomu sami začali věřit a jejich vlastní sebepojetí je založeno na principu méněcennosti. Svou identitu si neutváříme sami. Má na nás vliv mnoho faktorů. Prvním z nich je sociální srovnání. Při utváření své vlastní identity srovnáváme sebe samé se svými vrstevníky, či přáteli. Nejde jen o to, jací chceme být my sami, ale

⁴⁶ Barša c. d. s. 58 – 64

⁴⁷ Barša c. d. s. 10 - 14

i o to, jací chtějí ostatní, abychom byli. Dalším faktorem je hodnocení ostatních a vliv skupiny. Existují takzvaní významní druzí a obecní druzí. Rozdíl mezi nimi vysvětlí následující příklad. Chlapec se v patnácti letech rozhoduje, jakou střední školu půjde studovat. On sám chce být programátorem a pracovat s počítači a elektronikou. Žije ale v zemědělské rodině a rodiče by z něj rádi měli kombajnistu. Rodiče jsou právě významní druzí, kteří chlapce ovlivňují. On je zná a denně se s nimi setkává. Kombajnista není prestižní povolání a chlapec si položí otázku: „Co by tomu řekli lidi?“ Lidé jsou obecní druzí. Je to abstraktní skupina, na jejímž názoru záleží také. Po této úvaze se rodiče i se synem rozhodnou, že bude veterinářem. Bude pracovat v rodinném prostředí a jeho práce bude prestižnější, než se původně zamýšlelo. I takovýmto způsobem může člověk změnit své sebepojetí z počítačového génia na zvěrolékaře.

Interpretace a hodnocení vlastní osoby je dalším z faktorů, které ovlivňují naše sebepojetí následovně. Na základě životních zkušeností, srovnávání se s ostatními a po hodnocení ostatními si také sami v sobě vytváříme pojetí o tom, jací jsme. V této fázi se nejvíce projevuje rozhovor sám se sebou (self-talk). V neposlední řadě naše sebepojetí formují i kulturní vlivy. Vyrůstáme v určitém společenství, které zastává dané hodnoty. Pokud bude tedy homosexuální jedinec vyrůstat ve společnosti, která jeho orientaci neuznává, například na základě náboženství, jeho sebepojetí tím bude negativně ovlivněno.⁴⁸

Kanadský politolog Taylor Charles vymezuje ve své knize *Multikulturalismus* 4 dimenze identity. Každou fází si člověk musí projít při svém vývoji. Lidská identita se projevuje tak, že si jedinec uvědomuje, že je člověkem. Ví, co ho odlišuje od zvířat, chápe, jaké jsou jeho možnosti. V rámci sexuální identity si člověk uvědomuje svoje pohlaví a rozdíly mezi pohlavími. Individuální identitou se rozumí pojetí sebe sama jako individuální lidské bytosti. Poslední dimenzí identity je kontinuum identity, které se vyznačuje tím, že si člověk uvědomuje lidskou, sexuální, individuální identitu a ví, že je člověk, který se časem mění, dospívá a vyvíjí se.⁴⁹

Tímto byly vysvětleny základní principy multikulturalismu, díky čemuž můžeme dále definovat multikulturní společnost, multikulturní výchovu a nastínit možná řešení problémů, které v multikulturní společnosti mohou vznikat.

⁴⁸ TAYLOR, Charles; GUTTMAN, Amy. *Multikulturalismus : zkoumání politiky uznání*. Vyd. 1. Praha : Filosofia, 2001. s. 41 - 53 ISBN 80-7007-161-3.

⁴⁹ Taylor c. d. s. 24 - 29

5. 2 Multikulturní společnost

Multikulturní společnost je společnost, ve které žijí různé skupiny lidí s různými světonázorovými postoji, různým způsobem chování, různými tradicemi, historií a zvyky.

Podle českého pedagoga Jakuba Hladíka⁵⁰ existuje 7 znaků multikulturní společnosti:

- 1) Existence dvou a více skupin, žijících na jednom území a hlásících se ke své etnicko-kulturní odlišnosti,
- 2) politická participace všech skupin v rámci společenského života,
- 3) tolerance odlišnosti ostatních skupin,
- 4) dodržování zákonů země, ve které členové odlišných etnik žijí,
- 5) absolutní odmítání netolerance, rasismu a xenofobie,
- 6) nekonfliktní komunikace mezi příslušníky jednotlivých etnik,
- 7) existence vzdělávacího systému, který podporuje snášenlivost mezi jednotlivými skupinami.

V multikulturní společnosti je častým jevem bilingvismus, čili schopnost ovládat více jazyků zároveň. Nejčastěji tato situace nastává u smíšených manželství, kdy mateřský jazyk rodičů je jiný. Jazyky užívají oba a v jejich užívání se střídají jak v komunikaci mezi sebou, tak v komunikaci s dětmi. Dalším příkladem bilingvní rodiny je taková rodina, kde sice rodiče mají rozdílné mateřské jazyky, ale užívají jen jeden z nich. V bilingvních rodinách je také důležitou otázkou, jakým jazykem budou mluvit děti. Existují tři základní možnosti. Celá rodina včetně dětí mluví jazykem otce, celá rodina mluví jazykem matky anebo jsou v rodině užívány oba dva jazyky. Nejlepší způsob, jak naučit dítě dva rozdílné jazyky, je následující. Každý rodič by měl na dítě mluvit jen jedním jazykem. Dítě si tak lépe jazyky osvojí. Samozřejmostí je fakt, že oba jazyky dítě začne ovládat na opravdu dobré úrovni dříve, než kdyby se učilo jen jeden jazyk. Proto by rodiče neměli na dítě klást nátlak, ale počkat, dokud si dítě jazyky samo neosvojí. Většinou umí plynule hovořit oběma jazyky ve věku 4 let. Do té doby sice

⁵⁰ Hladík c. d. s. 6 – 7

jazyky zná, ale v takové míře, že v běžné komunikaci užívá oba najednou a do vět zařazuje slovní zásobu různých jazyků.⁵¹

V multikulturní společnosti může docházet k nejrůznějším konfliktům. Může jít o konflikty verbální. Ty mohou být obsahové nebo formální. U obsahových konfliktů jde o obsah sdělení v komunikaci. V některých kulturách jsou určitá témata tabuizována. Například v Japonsku není slušné ptát se někoho na práci nebo rodinu. Co do formální stránky může docházet ke konfliktům tónem, kterým sdělení pronášíme. Problémy může způsobovat i neverbální komunikace. Sem patří proxemika, chronemika, kinezika, oční kontakt, gestika, mimika a haptika.⁵² **Proxemika** je výraz, který označuje blízkost nebo naopak vzdálenost dvou lidí při komunikaci. Lidé, kteří spolu mluví v různých částech světa, stojí různě daleko od sebe. Souvisí to s intimní zónou, do které je nevhodné zasahovat. Nejbližší u sebe při komunikaci stojí obyvatelé Blízkého východu. Tam je vzdálenost mezi komunikujícími 20 cm. Naopak nejdále od sebe stojí při rozhovoru Thajci. U nich je tato vzdálenost až jeden metr. Pokud dojde k přiblížení jedné osoby do intimní zóny, může tento akt být považován jako výzva k intimnímu sblížení, nebo k výzvě k útoku. **Chronemika** souvisí s vnímáním času. Jsou kultury monochronické, ve kterých je kladen důraz na přesnost, protože problémy řeší postupně v přesně daném časovém sledu. V těchto kulturách není možné přijít na schůzku později, protože se posune celý koloběh dne, který je přesně dán. Mezi takové kultury patří kultura Americká, Japonská a Německá. Dále existují kultury polychronické. Zde se řeší více problémů najednou. Čas je zde vnímán spíše než jako přímka jako silnice, na které mohou podle potřeby vznikat odbočky. Když je tedy sjednaná schůzka, není za nepřípustné přijít dříve nebo později. Mezi takové kultury můžeme zařadit kulturu latinských Američanů, či Afričanů. **Kinezika** zahrnuje mimiku, oční kontakt a gestiku. My, Češi, vnímáme úsměv jako výraz radosti a vyjadřujeme jím pocity štěstí a spokojenosti. Naopak Vietnamci úsměvem dávají najevo nejistotu a pocit příjemné situace nebo dokonce omluvu. Podobné rozdíly můžeme nacházet i v očním kontaktu. Někde je dlouhý oční kontakt zdvořilostí. Tak tomu je například v arabských státech. Naopak v asijských státech je oční kontakt eliminován na minimum. Delší oční kontakt může v různých kulturách vyvolávat různé reakce. Někde je chápán jako

⁵¹ MORGENSTERNOVÁ, Monika; ŠULOVÁ, Lenka. *Interkulturní psychologie : rozvoj interkulturní senzitivity*. Vyd. 1. Praha : Karolinum, 2007. s. 39 – 48. ISBN 978-80-246-1361-1.

⁵² Neverbální komunikací se dopodrobna zabývají čeští psychologové Oldřich Tegze, Marie Vágnerová a Vojtěch Černý.

sexuální zájem, jinde jako výzva k boji a někde jako nezdvořilost. V **gestikulaci**, čili pohyby rukou, nejde jen o různá gesta, ale i o intenzitu gestikulace. Jsou národy, které gestikulují více a jiné zase méně a nepřiměřenosti této intenzity se může považovat jako nedodržování společenských norem. Spojení ukazováčku s palcem je snad má snad nejrozdílnější významy. V Americe naznačuje, že je vše v pořádku, v Japonsku znázorňuje peníze a v Brazílii je to chápáno jako obscénní gesto. **Haptika** vyjadřuje intenzitu dotyků mezi řečníky. Obecně platí, že národy žijící v teplém klimatu u sebe stojí blíže a více se dotýkají a lidé žijící v chladnějším podnebí od sebe stojí dále a tělesné dotyky nejsou tak časté. Z toho může vznikat celá řada problému.⁵³ Neverbální komunikací v rámci interkulturní (mezikulturní) se zabývá také Průcha.⁵⁴ Konflikt se v současné době nechápe jen jako něco negativního, ale můžeme říci, že je to i pozitivní jev, který vede vývoji. Bez konfliktu by společnost stagnovala, nevyvíjela se. K řešení konfliktů slouží 5 ukázkových modelů. Jedná se o konfrontaci, kooperaci, vyhýbání se, ústup a kompromis. Při konfrontaci jedna strana nebere ohledy na druhou stranu a snaží se prosadit své stanovisko tak, aby mu bylo vyhověno beze zbytku. Při kooperaci každá strana chce prosadit svoje stanovisko, ale zároveň bere ohledy na stranu druhou. Při vyhýbání jedna strana pokládá za nevýznamné jak vlastní zájmy, tak zájmy druhé strany. U vyhýbání jedna strana raději druhé straně ustoupí a nechá ji, ať si svůj cíl prosadí na vlastní úkor. Kompromis je chápán jako ideální řešení problémů, kdy obě strany dojdou cíle, který jim vyhovuje. Každá strana vyjde v něčem té druhé vstříc a dojde tak k relativně trvalému řešení konfliktu, se kterým jsou spokojeny obě strany.⁵⁵

V této části kapitoly byly uvedeny znaky multikulturní společnosti a jevy, se kterými se lidé musí v multikulturní společnosti vypořádat ať už je to bilingvismus, či rozdílné zvyky v komunikaci. Nejde o nijak závažné problémy a k jejich řešení stačí dobrá informovanost, otevřenost novým přístupům a multikulturní výchova, o které bude řeč v další podkapitole. Tyto rozdíly však nejsou tak zásadní, že by nebylo možné spory z nich plynoucí vyřešit pomocí různých technik zvládnání konfliktů uvedených výše.

⁵³ Morgensternová c. d. s. 116 – 121

⁵⁴ Srovnej in PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie : sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2004. s. 150 – 151. ISBN 80-7178-885-6.

⁵⁵ Morgensternová c.d. s. 116 – 133

5.3 Multikulturní výchova

Multikulturní výchova je obor, který má velice blízko k pedagogice, sociologii a kulturní antropologii. Z pedagogiky převzala multikulturní výchova nejen terminologii, ale také svůj cíl, kterým je dosažení takových změn osobnosti, které umožní jedinci harmonické soužití v multikulturní společnosti. Sociologie vysvětluje pojmy, ke kterým se multikulturní výchova často obrací a kulturní antropologie zkoumá specifické skupiny lidí a prostřednictvím multikulturní výchovy tyto poznatky sděluje dál žákům a studentům.

Podle Hladíka⁵⁶ multikulturní výchovu určují 3 faktory:

- 1) Myšlenky multikulturalismu: tímto pojmem se myslí to, že multikulturní výchova má v praxi realizovat představy a ideje multikulturalismu.
- 2) Národnostní menšiny, kterých jistě v naší zemi bude přibývat. To může vyvolávat nepříjemné konflikty mezi většinovou a menšinovou společností a multikulturní výchova se těmto konfliktům snaží zabránit.
- 3) Migrační realita, která je pro multikulturní výchovu klíčová. Je žádoucí, učit ve školách o zvycích těch skupin, se kterými se žáci mohou setkat. Je tedy lepší učit o tradicích Vietnamců, nebo Romů a ne o tradicích indiánů.

Jelikož multikulturní výchova není exaktní věda, existuje pro ni více definic. My ji můžeme chápat následovně. Multikulturní výchova je vědní disciplína, která vede a přispívá k bezkonfliktnímu soužití mezi různými skupinami a chápání a respektování těchto odlišných kultur.

Za cíl multikulturní výchovy můžeme považovat snahu vychovávat a vzdělávat žáky tak, aby byli schopni kritického myšlení a nebrali vše, co se jim předloží, jako nějakou nezpochybnitelnou pravdu. Dále by multikulturní výchova měla podporovat kladné sebepojetí žáků, jejich sociální rovnost. Nikdo by se neměl povyšovat ani stydět za to, k jaké skupině patří. V neposlední řadě je třeba posílit vztahy mezi školou, rodinou a komunitou a zajistit učebnice, které nebudou striktně reflektovat pouze majoritní pohled společnosti. Obsahem multikulturní výchovy jsou veškeré informace, postoje a vědomosti, které žáci získají jak ve škole, na vzdělávacích programech, nebo prostřednictvím médií. Samozřejmě nejvíce takových informací se mohou naučit ve

⁵⁶ Hladík c. d. s. 24

škole. Multikulturní výchova má 4 etapy.⁵⁷ V **první etapě** se studenti snaží na svou vlastní skupinu nahlížet z vnějšku. Vysvětlují věci, které jsou pro ně samozřejmé vysvětlit někomu, kdo je nechápe. Snaží se pochopit, že jejich názor na svět není jediný a jediný správný, ale že ostatní názory nejsou o nic lepší, ale ani o nic horší. **Ve druhé etapě** se snaží vidět svět, ve kterém žijeme. Studenti si musí uvědomit, že století, ve kterém žijí je jen nepatrná část celých dějin, a že Evropa není celý svět. Neevropané na svět nahlízejí úplně jinak. Každá kultura je jiná a má co nabídnout nejen svým vnímáním světa, ale také po stránce kulturní, ekonomické a politické. **Ve třetí etapě** se studenti seznamují s různými kulturními zvyky různých skupin. **Ve čtvrté**, závěrečné fázi se studenti snaží vymyslet, jak se vyvarovat unáhlených soudů cizích skupin a pochopit, že rozmanitost není na škodu. Naopak od jiných kultur můžeme přijmout za své něco, co nám více vyhovuje a naopak tradice, které by pro naši společnost nebyly přínosem prostě neprovozovat. Metody multikulturní výchovy musíme volit podle toho, pro koho jsou určeny. Pro děti v předškolním věku je lepší zvolit hru, která je seznámí s různými možnostmi vnímání světa. Na základní škole je třeba již apelovat na kognici studentů a naučit je určité informace. Metody vhodné k využití jsou besedy, diskuse, práce s videem nebo práce ve skupině. Na gymnáziu by mělo dojít k prohloubení vědomostí pomocí diskuzí, kritického myšlení a projektů. Na vysoké škole by měli této problematice věnovat také pozornost prostřednictvím samostudia, rozboru dokumentů a analýzy médií.

V procesu multikulturní výchovy žáci nabývají znalostí, vědomostí, postojů, schopností a dovedností. Souhrn těchto znalostí nazýváme multikulturní kompetence. Aby byl proces multikulturní výchovy úspěšný, musí mezi žáky a učitelem nastat pozitivní vztah, který umožní diskuzi a vůbec práci na této problematice.

Pro multikulturní výchovu jsou klíčoví imigranti a etnické minority.⁵⁸ Definice etnických minorit není jednoduchá. Jako etnickou minoritu můžeme chápat etnika, která nemá svůj vlastní stát, etnika, která svůj stát mají, ale část žije v jiném státě a specifické sociální, či etnografické skupiny. Neshody, spory a konflikty mezi majoritní a minoritní společností většinou pramení z neznalosti odlišné kultury. Proto by se děti už na základních školách měli seznamovat s odlišnostmi daných kultur. K tomu jim musí dopomoci učitel, který svým žákům přečte úryvek z knížky, pustí písničku z dané země, seznámí děti s historií a současností země. Pokud je ve třídě

⁵⁷ Hladík c. d. s. 28 – 29

⁵⁸ Hladík c. d. s. 31 - 39

někdo, kdo se do naší republiky přistěhoval, může ho učitel vyzvat, aby vyprávěl o tom, jaké to je, v místě odkud pochází. Není od věci přečíst dětem pohádku, která je pro danou kulturu nějakým způsobem specifická. Po přečtení pohádky si děti mohou vyrobit postavičky, které v pohádce účinkovaly a sehrát ji znovu. Přínosné je hlavně přiblížit jednoduché zvyky. Učitel měl žákům sdělit, co se v jaké zemi jí a pije, jak se tam lidé oblékají. Lidé, kteří se k nám přistěhují, často používají odlišné písmo. Je dobré toto písmo dětem představit. Těmito způsoby se děti na základních školách naučí hrou něco o kulturách, se kterými se v budoucnu budou moci setkat. V následující části kapitoly budou uvedeny zvyky etnických minorit vyskytujících se na našem území.

Romové nemají svůj vlastní stát. Na našem území žijí tři specifické národy Romů. Slovenští, olašští a moravští Romové. Liší se nejen v tradicích a zvycích, ale i v řeči. Původně pocházejí z Indie, odkud v 10. století z neznámých důvodů odešli. Do Evropy se dostali ve století 13. Zpočátku byli přijímáni velice kladně. Přinášeli zajímavé zprávy z dalekých krajin. Situace se ale v 15. století změnila. Církev začala Romy obviňovat z vyzvědačství ve prospěch Turků, čarodějnictví a dalších nepravostí. V 17. století se situace ještě zhoršila. S Romy bylo nakládáno jako s židy. Byly jim připisovány činy, jako je zakládání požárů, nebo otravování vody. Dokonce byli prohlášeni za psance. Kdokoliv mohl dospělého Roma zastřelit jako škodnou a ženy a děti byly vyhoštěny ze země poté, co jim někdo uřízl uši. Za první republiky se Romové měli lépe. Sice existoval zákon, který jim zakazoval kočování, ale docházelo k jejich úspěšné integraci. Někteří Romové vystudovali úspěšně vysokou školu, byly postaveny romské školy. To se ale velice brzy pokazilo. Přišla 2. sv. válka Romové, stejně jako židé byli vyhlazováni v koncentračních táborech. Bylo zabito 80% tehdejší romské populace v Evropě. Po pádu komunismu vyšly na povrch některé zatajované informace o problémovém soužití mezi Romy a většinovou společností.⁵⁹

Podle Baršy patří do skupiny s nízkou sociální úrovní, špatnou kvalitou bydlení a vzhledem ke svému podílu na celkovém počtu obyvatel s neúměrně velkým podílem na trestné činnosti. Dochází k trojímu vyloučení romské populace. Občansko-politickým vyloučením jsou myšleny rasistické útoky jak fyzické tak slovní ať už ze strany obyvatel, různých hnutí, nebo dokonce politických stran. Kulturní vyloučení spočívá v nízké vzdělanosti romského obyvatelstva. To má příčinu v tom, že romsky už skoro nikdo nemluví a Romové mluví paskvilem češtiny a romštiny. Tímto jazykem se

⁵⁹ Hladík c. d. s. 42 – 46

na běžné úrovni domluví, ale pro kvalitnější vzdělání to nestačí. Sociálně-ekonomickým vyloučením je myšlen fakt, že Romové byli v 90. letech 20. století demotivováni k práci, protože systém sociálních dávek se o ně postaral, aniž by někdy pracovali.⁶⁰

Vietnamci do naší země přicházejí již od poloviny minulého století. Před 20 lety jim bylo umožněno získat živnostenský list a podnikat. Vietnamci se orientují na obchod s textilem, obuví a spotřebním zbožím. Jejich charakteristickým znakem je uzavřenost komunity a nedostačující znalost českého jazyka. Na druhou stranu jejich děti navštěvují české školy. Tam se učí jazyk bez problémů, ale neučí se tradice vlastní kultury a vietnamské zvyky jim nic neříkají. Vietnamci kladou velký důraz na vzdělání. Proto jejich děti na našich školách prospívají velice dobře. Ve vietnamštině neexistuje tykání a vykání. Úcta se vyjadřuje jinými způsoby. Úsměvem nemusí Vietnamec vyjadřovat radost, ale také to, že vás nepochopil. Pohled do očí není zdvořilý, může vyjadřovat nadřazenost a smrkání na veřejnosti je pro ně něco neslušného až směšného.⁶¹

O začlenění cizinců do naší společnosti rozhoduje státní integrační program.⁶² Ten zahrnuje bezplatné kurzy českého jazyka pro cizince, kteří požádají o azyl. Pokud azylanti nemají kde bydlet, mohou po omezenou dobu využít Integrační azylové středisko. To jsou zařízení provozovaná Správou uprchlických zařízení. V naší republice existují celkem 4 integrační azylová střediska. Nacházejí se v Zastávce u Brna, Ústí nad Labem – Předlicích, Jaroměři – Josefově a Hošťce – Velešicích. V současné době existuje ještě 8 Center na podporu integrace cizinců a to v Ostravě, Pardubicích, Plzni, Zlíně, Liberci, Českých Budějovicích, Karlových Varech a Olomouci.⁶³ V těchto zařízení azylanti platí nájem a měli by se věnovat aktivnímu hledání dalšího bydlení a učení se českého jazyka, aby byly co nejdříve schopni se o sebe postarat sami, bez pomoci státu nebo neziskových organizací. Integraci cizinců upravuje zákon č. 326/1999 Sb. o pobytu cizinců na území české republiky.⁶⁴ Cizinci na našem území mohou setrvat dočasně, nebo trvale. Dočasně zde cizinec může zůstat bez víza, pokud tak stanoví vláda nebo mezinárodní smlouva. Existují různé druhy víz.

⁶⁰ Barša c. d. s. 273 – 285

⁶¹ Hladík c. d. s. 48 – 49

⁶² Pelcová c. d. s. 190 - 218

⁶³ Suz.cz [online]. 2010 [cit. 2010-12-17]. *Správa uprchlických zařízení MV ČR. Dostupné z WWW: <<http://www.suz.cz/pages/6.html>>.*

⁶⁴ Česká republika. ZÁKON ze dne 30. listopadu 1999 o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů. In *Sbírka zákonů*. 1999, částka 106, s. 7406 - 747. Dostupný také z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1999/sb106-99.pdf>>.

Nejčastější vízum je vízum k pobytu nad 90 dní. Dalšími zvláštními druhy víz jsou víza za účelem strpění pobytu, které je udělováno cizinci, který nemůže ze státu vycestovat kvůli překážce nezávislé na jeho vůli, a vízum za účelem dočasné ochrany udělované těm cizincům, kteří utíkají před násilím, či občanskou válkou ve své rodné zemi. Způsobů, jak může cizinec na našem území zůstat trvale je více. Může tak činit na základě povolení k pobytu uděleného Policií ČR, nebo v zákonem stanovených případech jako je sloučení rodiny, nebo po osmi letech pobytu na území ČR na vízum k pobytu nad 90 dní nebo na vízum za účelem dočasné ochrany. Stát má obecně zájem na tom, aby cizinci žádali a stát jim schválil povolení k zaměstnání. Tím cizinci na našem území mohou legálně pracovat a nezatěžují tolik státní rozpočet. Existuje ale problém. Je jím jazyková neznalost. Mnoho cizinců neumí česky a jazyk se ani učit nechce. Z tohoto důvodu práci těžko seženou. Zdravotní péče je cizincům poskytována následovně. Pokud je cizinec zaměstnán firmou na území ČR, nebo má trvalý pobyt na našem území, je mu poskytována stejná zdravotní péče jako občanu ČR. Cizincům s vízem k pobytu nad 90 dnů je poskytována pouze základní a neodkladná zdravotní péče. Tu platí ministerstvo zdravotnictví, na rozdíl od cizinců, kteří zde mají trvalý pobyt nebo jsou zaměstnání společností se sídlem na území ČR. V takovýchto případech je plátcem zdravotní péče příslušná zdravotní pojišťovna. Tito lidé mají povinnost platit zdravotní pojištění. Jsou tedy zákonnými pojištěnci. Ve vzdělávání cizinců je situace komplikovaná. Pokud chce cizinec studovat na střední škole, musí se prokázat legalizací pobytu na území ČR. Tento dokument mu ale může být vydán jen na základě potvrzení o studiu. Situace se v současné době řeší podmíněným přijetím ke studiu. Toto řešení ale není ideální a doporučuje se tento problém odstranit.⁶⁵

S podobnými problémy se už dávno vypořádali ve skandinávských státech. Jedná se především o Švédsko, Norsko a Finsko.⁶⁶ Ve Švédsku mají dlouho fungující systém multikulturní výchovy. Žáci mají možnost rozvíjet a učit se svůj mateřský jazyk. Zároveň se učí Švédštinu, aby nebyly po zadu v látce oproti majoritním studentům. Výzkumy ukazují, že Švédsko má zájem na tom, aby děti imigrantů byli bilingvní. Zároveň je ale nutné podotknout, že znalost mateřského jazyka u imigrantů nijak výrazně neovlivňuje jejich úspěšnost ve školách. Pomáhá alespoň v udržování národní identity a pocitu sounáležitosti k lidem uznávajícím stejné hodnoty. Každopádně

⁶⁵ Celé srovnej in Pelcová c. d. s. 190 – 213

⁶⁶ PRŮCHA, Jan. *Multikulturní výchova : : teorie - praxe - výzkum*. Vyd. 1. Praha : ISV, 2001. s. 87. ISBN 80-85866-72-2.

můžeme říci, že děti imigrantů dosahují ve vzdělání i v životě podobné úrovně úspěšnosti jako děti Švédů. V Norsku je situace jiná. Je to homogenní stát s jednou výraznější menšinou Laponců. Pro ně je zajištěno právo na výuku v mateřském jazyce. Někdy ale není možné, aby ve škole byly všechny předměty vyučovány laponsky, a proto musí obec zařídit náhradní řešení, popřípadě se dohodnout s laponskou komunitou na kompromisu. Finsko je zvláštní tím, že i přes to, že Švédové tvoří téměř zanedbatelnou menšinu, jsou všechny nápisy ve Finsku dvojjazyčné. Děti si ve třetím ročníku základní školy volí druhý jazyk. Mohou si zvolit druhý národní jazyk (buď finštinu, nebo švédštinu) nebo nějaký světový jazyk (nejčastěji angličtinu). V sedmém ročníku jim je dále přiřazen další jazyk podle volby, kterou provedli v ročníku třetím. Pokud tedy Fin ve třetím ročníku zvolil jako svůj další jazyk angličtinu, v sedmém ročníku mu je přiřazen jazyk švédský.⁶⁷

Je zřejmé, že multikulturní tendence neustále posilují. V Evropě stále přibývá cizinců a není od věci snažit se s nimi vycházet. Tato snaha musí být samozřejmě oboustranná a je nesporné, že multikulturní výchova bude v tomto ohledu zásadním prvkem ke spolupráci mezi národy. V poslední době ale přibývá států, které oficiálně prohlašují neúspěch multikulturalismu na svém území. Patří sem především Německo a i Francie. Z toho vyvstává více otázek. Je vůbec vhodné zavádět multikulturalismus do České republiky? Co je příčinou toho, že tento systém nefunguje? Není to jen abstraktní konstrukt postavený na ušlechtilé, ale v praxi nerealizovatelné myšlence? I tyto otázky by mohli sloužit jako podněty pro další výzkum v této oblasti.

5. 4 Interkulturní psychologie

Jako jednu z velice zásadních disciplín, se kterými úzce spolupracuje multikulturní výchova je interkulturní psychologie. Termín interkulturní psychologie není jediným termínem, který slouží k označení této disciplíny. V angličtině je disciplína nazvána cross-cultural psychology. Toto odvětví psychologie je poměrně mladé a vyvíjí se teprve necelých sto let. Právě proto nastává terminologický zmatek. Někdo užívá označení interkulturní psychologie, což je asi nejvýstižnější volba, někdo mezikulturní psychologie a někdo transpsychologie. V České republice je nejrozšířenější užívání

⁶⁷ PRŮCHA, Jan. *Multikulturní výchova : : teorie - praxe - výzkum*. Vyd. 1. Praha : ISV, 2001. s. 87 – 99. ISBN 80-85866-72-2.

pojmu interkulturní psychologie, protože se slovem interkulturní se vážou již déle zavedené pojmy jako například interkulturní výcvik, komunikace atd. Definice interkulturní psychologie je v české literatuře nespočet. Nejsou ale nijak ucelené. To je způsobeno tím, že interkulturní psychologie není v povědomí široké veřejnosti, ale ani v povědomí vědecké komunity. Za dob socialismu oficiálně neexistovaly rozdíly mezi lidmi a obory jako sociologie nebo interkulturní psychologie nebyly potřeba. Nejasná zůstává otázka, proč se tato disciplína nezačala plně rozvíjet po roce 1989.

V současné době se tématu interkulturní psychologie věnuje v ČR profesor Jan Průcha. Při tvorbě této kapitoly bylo využito právě jeho publikace *Interkulturní psychologie*. My bychom si mohli tento vědní obor definovat jako disciplínu, která zkoumá vliv kulturního prostředí na chování a prožívání jedinců s důrazem na komparaci pozorovaných shod a rozdílů.⁶⁸

Interkulturní psychologie je založena i na interdisciplinaritě. Má blízko k dalším vědním oborům, z jejichž poznatků také čerpá. Takovými obory je například sociologie, etnografie (čili detailní popis hmotných produktů lidské činnosti a popis kulturního jednání, zvyků a obyčejů), folkloristika zkoumající slovesné výtvořky, demografie, ze které si interkulturní psychologie bere data o migraci a z historické vědy používá vývoj sebepojetí různých skupin v čase a prostoru.⁶⁹

Co se týče termínů, interkulturní psychologie často přejímá termíny z jiných vědních oborů. **Kulturní pluralita** je princip, který uznává, že každé společenství má svou specifickou kulturu, kterou je nutné brát jako rovnocennou. Tento pojem úzce souvisí s pojmem kulturní relativismus, který zastává názor, že existují jiné kultury a ty je nutno respektovat. **Kulturní relativismus** je opakem etnocentrismu. To je tendence hodnotit různé kultury podle měřítek své původní kultury. Pokud tedy někdo uznává jiné hodnoty a jeho kultura je jiná. Etnocentrista takového člověka považuje za barbara, či podřadného, ne sobě rovného. **Transmise kultury** je proces, který se nevyhne snad nikomu z nás. Dochází při něm k předávání kultury z generace na generaci. Tento termín je synonymem pro enkulturaci. **Etnikum** je společenství lidí, kteří mají společnou kulturu, užívají stejný jazyk a mají obvykle i stejný původ. Důležitým faktorem při určování etnika je jazyk. Obvykle má každý národ svůj vlastní jazyk.

⁶⁸ PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie : sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2004. s. 15 – 19. ISBN 80-7178-885-6.

⁶⁹ PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie : sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2004. s. 25 – 44. ISBN 80-7178-885-6.

V době globalizace se vše rychle mění a my po celém světě můžeme najít více národů mluvících stejným jazykem (Španělé, Mexičané, Hispanoameričané mluví španělsky) a naopak jeden národ mluvící více jazyky (Maďaři na Slovensku mluví jak maďarsky, tak slovensky). Interkulturní psychologie pracuje i s pojmy převzatými z kulturní antropologie. Termíny jako národ, národnostní menšina či národnost jsou dosti problematické a je třeba si jejich význam definovat jak nejpřesněji to jde. Na našem území je zastáván názor, že novodobé moderní národy se vyvinuly z etnik. Lze tedy říci, že národ je společenské a politické seskupení lidí, na jehož vzniku a vývoji má zásadní vliv společná historie, společné území, náboženství a spisovný jazyk. Národnost potom můžeme chápat jako příslušnost k národu nebo etniku. Národní povaha je soubor vlastností národa, které ho odlišují od ostatních národů. Etnická nebo národnostní menšina je také problematicky definovatelný pojem. Lze říci, že etnická menšina označuje etnikum, které žije mimo svůj stát. Může také označovat etnika bez vlastního národního státu.⁷⁰

Dalším sporným pojmem je rasa. Tento termín pro mnohé znamená velkou skupinu lidí, která se fyzicky odlišuje od ostatních. Na základě této teorie jsou rozlišovány 3 základní rasy: mongoloidní, negroidní a europoidní. V průběhu dějiny byla období, kdy některé rasy nebo národy byly vyzdvihovány a ostatní byli považováni za příslušníky nečistých ras. Dokonce se objevovali i názory, že některé rasy vynikají v kráse, inteligenci a obratnosti. Vznikal rasismus, který usiloval nejen o zvýhodnění jedné rasy nad druhou, ale také o absolutní likvidaci určitých ras, etnik, národů. Rasismus v některých oblastech světa přetrvává dodnes. Zároveň je ale užíván často nesprávně. Rasismem rozumíme přímé ohrožování a diskriminaci určitých skupin. Za rasismus nemůžeme považovat neoblíbenost těchto skupin a s tím související společenský odstup. V současné době se termín rasa užívá prakticky jen proto, že je zaběhnutý. Dnes už má ale absolutně neutrální význam. I přesto jej někteří antropologové a vědci vůbec odmítají užívat. Lidé jsou si natolik podobní, že vnější rozdíly jsou opravdu zanedbatelné. Tato problematika je velice složitá, protože žádná čistá rasa neexistuje. V dějinách docházelo k mísení ras a existují národy a etnika, která svými fyzickými znaky nemůžeme zařadit ani do jedné ze tří základních skupin. V praxi tedy nezáleží na tom, jestli pojem rasa používáme nebo ne. Záleží hlavně na tom, jestli

⁷⁰ PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie : sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2004. s. 15 – 19. ISBN 80-7178-885-6.

jsme ochotni poznávat kultury, se kterými přicházíme do styku a nediskriminovat někoho jen na základě odlišného fyzického vzezření.⁷¹

Dalšími pojmy užívanými interkulturní psychologií jsou předsudky a stereotypy. Někdo tyto termíny považuje za shodné. Přesnější je ale tvrzení, že předsudky jsou negativní představy o určitých skupinách či jevech. Z toho vyplývá, že pokud někdo chová předsudky vůči určité skupině, nemusí je nutně diskriminovat. Pokud přímo fyzicky nebo psychicky nikoho neohrožujeme, o diskriminaci se nejedná. Média v České republice vykreslují naši společnost jako xenofobní a diskriminační. Skutečnost je ale jiná. Předsudky zde prokazatelně existují. Někdy dochází i k diskriminačnímu jednání jak ze strany minoritních skupin, tak ze strany majoritní společnosti. V žádném případě ale nelze tvrdit, že celá naše společnost je xenofobní a diskriminační. Stereotypy naopak mohou být i neutrální až pozitivní. Stereotypy můžeme rozdělit na **heterostereotypy**, což jsou představy o jiných národech a skupinách, a **autostereotypy**, což jsou názory na vlastní společenství. Je známo, že Češi mají o sobě představy negativnější, než ostatní národy. Sami se považujeme za líné, nepřizpůsobivé, bojácné a neprůbojné lidi. Naopak naši sousedé nás vnímají jako pohostinné, obětavé, veselé lidi se smyslem pro humor. Snad jediné, v čem jsou naše autostereotypy shodné s heterostereotypy ostatních národů, je to, že jsme lidé, kteří mají velice dobré nápady. Ty ale nejsme schopni dotáhnout do konce a raději je prodáme do zahraničí. Pak tedy za obrovské částky kupujeme to, co bychom mohli sami za draho prodávat.⁷² Příkladem heterostereotypů mohou být i etnofaulismy, tedy neoficiální označení příslušníků cizího národa. Tato označení jsou mnohdy vtipná, směšná, pejorativní až urážející. Užívají se ale běžně i v demokratických režimech. Z českého prostředí známe označení „rákosník“ (označení Vietnamce), „ivan“ (označení pro Rusa), „černá huba“ (označení pro Roma, černocho, nebo jakéhokoliv člověka s tmavou pletí) a „skopčák“ (označení pro Němce).⁷³

Tato kapitola bakalářské práce se zabývala multikulturalismem a s ním souvisejícími obory a směry. Obecně lze říci, že veškeré konflikty způsobené různým vnímáním světa lze vyřešit komunikací. Lidé ale musí chtít komunikovat a učit se o různých pohledech na svět, protože jinak nebude možné žít v souladu s cizinci, kteří

⁷¹ Tématem ras a rasismu se zabývá i český pedagog Jakub Hladík.

⁷² Tímto tématem se zabývá sociální psycholožka Monika Morgensternová.

⁷³ PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie : sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2004. s. 147. ISBN 80-7178-885-6.

zde žijí a kteří na naše území ještě přijdou. Imigranti do naší země přijíždějí proto, že v jejich rodném státě nejsou podmínky, které by jim mohly zaručit důstojný život. My je přece nemůžeme poslat zpět jen proto, že na svět nazírají jinak, než my. Samozřejmě se musí v lecčem přizpůsobit, ale my bychom se měli pokusit s nimi v běžném soužití vycházet, protože jednou může přijít doba, kdy právě naše republik nebude schopna zajistit nám důstojnost a základní lidské potřeby a až se rozhodneme odstěhovat se do lepšího prostředí, budeme očekávat, že se k nám lidé budou chovat stejně tak, jako my k cizincům v dnešní době.

6. ZÁVĚR

Cílem této bakalářské práce bylo shrnout základní informace vztahující se k tématu diskriminace v multikulturní společnosti. Práce popisuje druhy diskriminace, se kterými je možné se setkat. Nejvíce diskutovanou formou diskriminace v České republice je diskriminace na základě etnické příslušnosti hlavně díky médiím, které o této formě diskriminace informují. Ze studia odborné literatury je zřejmé, že tento druh diskriminace není jediný, který se v České republice vyskytuje. Je možné zaznamenat projevy diskriminace na základě pohlaví, náboženství, rasy, či sexuální orientace. O těchto formách diskriminace se média v ČR zmiňují jen okrajově. S diskriminací je možné se setkat po celém světě. Konkrétní státy řeší různé případy diskriminace a média svou pozornost směřují k různým druhům útlaku. Práce dále popisuje dopady diskriminace na jedince, které mohou vést až k negativnímu sebepojetí celých skupin. To může vyústit až k závažnějším společenským konfliktům. Práce stanovuje hranici mezi diskriminací a legitimním rozlišováním rozdílů. Jako jedno z možných řešení diskriminačních tendencí uvádí multikulturalismus a multikulturní výchovu. Ta si klade za cíl seznámit veřejnost s odlišnostmi, se kterými se mohou ve svém životě setkat. Lidé mají strach z neznámého, a pokud mají strach, snaží se jeho nositele napadat. Dostatečnou informovaností je možné zabránit těmto pocitům a tím i diskriminačním tendencím. O tématu diskriminace je třeba více hovořit. Je třeba vzdělávat nejen děti na základních, středních, či vysokých školách, ale i dospělé jedince. Není totiž možné žít ve společnosti, ve které lidé projevují předsudky vůči jiným projevům sebevyjádření jen proto, že nejsou dostatečně informováni. Dostatečná informovanost povede k lepšímu soužití mezi jednotlivými skupinami, odstranění předsudků a vyšší míře tolerance ve společnosti. Při tvorbě této bakalářské práce byla využita srovnávací metoda a analýza dokumentů. Práce poskytuje podněty pro kvantitativní i kvalitativní výzkum v oblasti diskriminace. Je možné provést longitudinální výzkum a zkoumat, zda diskriminační tendence v ČR sílí, nebo naopak slábnou. Dalším cílem výzkumu může být zjištění, jaká skupina se cítí být nejvíce diskriminována. Dále je možné zjistit, jaká věková skupina obyvatel nejvíce podléhá předsudkům. V neposlední řadě je třeba zaměřit se na to, zda je multikulturní výchova ideálním prostředkem k překonání diskriminačních tendencí a jestli je vůbec možné teorii multikulturalismu plně realizovat v lidské společnosti.

7. SEZNAM UŽITÉ LITERATURY

PRIMÁRNÍ LITERATURA ČESKÁ

BARŠA, Pavel. *Politická teorie multikulturalismu*. Vyd. 1. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 347 s. ISBN 80-85959-47-X.

BOBEK, Michal, et al. *Rovnost a diskriminace*. Vyd. 1. Praha : C.H. Beck, 2007. 471 s. ISBN 978-80-7179-584-1.

HLADÍK, Jakub. *Multikulturní výchova : socializace a integrace menšin*. Vyd. 1. Zlín : Univerzita Tomáše Bati, 2006. 73 s. ISBN 80-7318-424-9.

MORGENSTERNOVÁ, Monika; ŠULOVÁ, Lenka. *Interkulturní psychologie : rozvoj interkulturní senzitivity*. Vyd. 1. Praha : Karolinum, 2007. 218 s. ISBN 978-80-246-1361-1.

PELCOVÁ, Naděžda. *Multikulturalismus a multikulturní výchova*. Vyd. 1. Praha : Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2009. 226 s. ISBN 978-80-7290-392-4.

PETRUCIJOVÁ, Jelena; JAROMÍR, Feber. *Multikulturalismus jako komunikační problém : kulturně antropologický aspekt*. Vyd. 1. Ostrava : Ostravská univerzita, 2005. 50 s. ISBN 80-7368-082-3.

PRŮCHA, Jan. *Multikulturní výchova : : teorie - praxe - výzkum*. Vyd. 1. Praha : ISV, 2001. 211 s. ISBN 80-85866-72-2.

PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie : sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2004. 199 s. ISBN 80-7178-885-6.

TAYLOR, Charles; GUTTMAN, Amy. *Multikulturalismus : zkoumání politiky uznání*. Vyd. 1. Praha : Filosofia, 2001. 183 s. ISBN 80-7007-161-3.

PRIMÁRNÍ LITERATURA CIZOJAZYČNÁ

CHIN, Jean Lau (ed.). *Psychology of prejudice and discrimination : Volume 1, Racism in America*. 1. ed. Westport : Praeger publishers, 2004. 257 p. s. ISBN 0-275-98235-1.

CHIN, Jean Lau (ed.). *Psychology of prejudice and discrimination : Volume 2, Ethnicity and multiracial identity*. 1. ed. Westport : Praeger publishers, 2004. 236 p. s. ISBN 0-275-98236-X.

CHIN, Jean Lau (ed.). *Psychology of prejudice and discrimination : Volume 3, Bias based on gender and sexual orientation*. 1. ed. Westport : Praeger publishers, 2004. 296 p. s. ISBN 0-275-98237-8.

CHIN, Jean Lau (ed.). *Psychology of prejudice and discrimination : Volume 4, Disability, religion, physique and other traits*. 1. ed. Westport : Praeger publishers, 2004. 304 p. s. ISBN 0-275-98238-6.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

ČERNÝ, Vojtěch. *Řeč těla : neverbální komunikace pro obchodníky i běžný život*. Vyd. 1. Brno : Computer Press, 2007. 254 s. ISBN 978-80-251-1658-6.

LAWLESS, Robert. *Co je to kultura*. Olomouc : Votobia, 1996. 182 s. ISBN 80-7198-106-0.

TEGZE, Oldřich. *Neverbální komunikace*. Vyd. 1. Praha : Computer Press, 2003. 482 s. ISBN 80-7226-429-X.

VÁGNEROVÁ, Marie . *Základy psychologie*. Vyd. 1. Praha : Karolinum, 2004. 356 s. ISBN 80-246-0841-3.

AKADEMICKÉ PRÁCE

KNOL, Jan. *Homosexuálně orientovaní lidé a jejich současné postavení v ČR : nerovnosti a změny v postavení*. Pardubice, 2010. 59 s. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice.

REITMAIEROVÁ, Lucie. *Postoje k homosexualitě : historie a současnost*. Pardubice, 2009. 93 s. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice.

LEGISLATIVNÍ DOKUMENTY

Členské státy EHS. Směrnice Rady (75/117/EHS) ze dne 10. února 1975 o sblížení právních předpisů členských států týkajících se provedení zásady stejné odměny pro muže a ženy. In *Úřední věstník*. 1975, L 45, s. 19 - 20. Dostupný také z WWW: <www.mpsv.cz/files/clanky/2501/31975L0117EN_CS.pdf>.

Členské státy EHS. Směrnice Rady (76/207/EHS) ze dne 9. února 1976 o zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy, pokud jde o přístup k zaměstnání, odbornému vzdělávání a postupu v zaměstnání a o pracovní podmínky. In *Úřední věstník*. 1976, L 39, s. 40 - 42. Dostupný také z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/2502/31976L0207EN_CS.pdf>.

Členské státy ES. Směrnice Rady 2000/43/ES ze dne 29. června 2000, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ. In *Úřední věstník Evropských společenství*. 2000, L 180/22, s. 23 - 27. Dostupný také z WWW: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:20:01:32000L0043:CS:PDF>>.

Česká republika. ZÁKON ze dne 30. listopadu 1999 o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů. In *Sbírka zákonů*. 1999, částka 106, s. 7406 - 747. Dostupný také z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1999/sb106-99.pdf>>.

INTERNETOVÉ ZDROJE

Ochrance.cz : *Co je - co není diskriminace* [online]. 2010 [cit. 2010-11-21]. Veřejný ochránce práv. Dostupné z WWW: <<http://www.ochrance.cz/diskriminace/co-je-co-neni-diskriminace/>>.

Suz.cz [online]. 2010 [cit. 2010-12-17]. *Správa uprchlických zařízení MV ČR*. Dostupné z WWW: <<http://www.suz.cz/pages/6.html>>.